

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

71.64 Nordjylland Gorm Benzons Bindingsværk i Nørrejylland

Bindingsværk i Nørrejylland

Det Benzonske Forlag

Gorm Benzon

1888

Bindingsværk i Nørrejyland

Det Benzonske Forlag

Copyright © Det Benzonske Forlag
Tekst: Gorm Benzon
Fotos: Stig Benzon
Tryk: Aalborg Stiftsbogtrykkeri 1985

ISBN 87-88850-12-9

Omslagsbillede:

Gammel Wiffertsholm i Himmerland er stort set en bygning, der stammer fra begyndelsen af dette århundrede. Kun 8 sag går tilbage til 1700-tallet, men den viser, at man indtil fornylig har kunnet bygge virkelig smukt og stateligt i bindingsværk.

Forord

Da bogen »Gammelt dansk bindingsværk« var under udarbejdelse, stod det hurtigt klart, at stoffet i virkeligheden var alt for omfattende til at kunne rummes i een bog af bygnings-seriens normale omfang. Vi måtte udvide til 200 sider, og endda resterede en mængde materiale. Kreditforeningen Danmark var mest stemt for, at dette materiale samledes i en lille serie på fem egnsbøger, hvori landsdelenes bindingsværkstyper omtales.

Opgaven har ingenlunde været let, fordi man er i den situation, at nogle landsdele stadig er ret vel forsynede med bindingsværkshuse, medens andre, hvor sådanne bygninger forhen var praktisk talt enerådende, nu er stort set uden bindingsværk.

Dette kan skyldes, at der i den pågældende egn har været mangel på egnet tømmer, så der simpelthen ikke har kunnet bygges solidt nok til, at husene har kunnet stå i århundreder. Andre steder er vejrliget så barskt, at selv det stovteste tømmer måtte gå til.

Da det derfor i slutningen af 1700-årene og i forrige århundrede blev muligt at bygge i grundmur, fordi teglstenene blev billigere, eller fordi man endog kunne brænde dem selv, byggedes der følgelig i grundmur i stedet for i bindingsværk. Teglstensmuren er nemlig langt lettere at vedligeholde end den mere »levende« bindingsværksmur.

At bindingsværket i nogle egne så at sige er forsvundet, betyder imidlertid ikke, at det dér var mindre spændende,

– ofte tvært imod: Mangelen på materialer medførte, at der måtte lægges særlig megen opfindsomhed for dagen, hvis man alligevel skulle skaffe sig tag over hovedet, og det har været en kamp for mennesker i de barske egne at lempe deres boliger efter vejrforholdene, så man kunne vinde en anelse læ og varme og måske spare en smule vedligeholdelse.

Indtil renæssancen var byggeskikken rundt om i landet stort set den samme, for der var træ nok at tage af, og landet er trods alt ikke større end at bygningskulturen har været ret ensartet. I renæssancens senere del begyndte mangel på tømmer imidlertid for alvor at gøre sig gældende i nogle egne, hvor der tidligere havde stået skov, og det, at man nu måtte til at spare meget på tømmeret i sådanne områder, medens man andre steder fortsat kunne tillade sig at rutte med det, satte gang i udviklingen af egns-bindingsværk.

Nogle hustyper er i dag helt forsvundne: De var så simple, at selv de fattigste af nyere tiders mennesker ikke fandt dem egnede til bolig. I begyndelsen af dette århundrede blev de sidste eksemplarer revet ned eller styrtede sammen af sig selv. Takket være illustrationsmateriale fra ældre bøger kan vi dog vide, hvordan sådanne boliger har taget sig ud.

På frilandsmuseerne er også en del gamle, nu ellers forsvundne hustyper bevaret, og dér kan vi da heldigvis endnu stifte bekendtskab med dem, men

det er trods alt dog de bedre eksemplarer, der hér har overlevet. Det simpleste, der kan opvises er landhåndværkeres og småbønderes huse.

Mekanisering og rationalisering af landbruget har medført, at selv den mest velbevarede »aktive« gård i dag fremtræder anderledes, end den gjorde det for 100 år siden. Selvom man måske har opretholdt det ydre skin, har den indvendigt måttet tilpasses nutidens krav, og selv hvor man er meget pillen med vedligeholdelsen, har denne – i hvert fald for praktisk talt alle større gårdes vedkommende – måttet forenkles betydeligt, fordi der ikke længere er et folkehold til at tage sig af de tidskrævende vedligeholdelsesarbejder.

Noget, som det er gået særdeles hårdt ud over, er tagene: Det er dyrt at lægge og vedligeholde stråtage, og man kommer ikke uden om, at de er ret brandfarlige. Det er også rasende dyrt at lægge et stort tegltag, og derfor har mange gamle bindingsværksgårde nu moderne pladetage. De tætter godt, men de pynter ikke. Man må håbe, at det dels lykkes at udvikle endnu bedre brandsikringsmetoder end de eksisterende og at det dels gøres økonomisk muligt for ejere af gamle bindingsværksgårde at bibeholde eller få oplagt det rette tag.

Bindingsværket har altid været en levende byggeform, som gennem århundreder har kunnet tilpasses menneskers behov. – Og det kan det vel fortsat, måske endda ofte bedre end nogen anden bygningsform. Det er utrolig elastisk både over for vind og vejr og omformningsbehov. Der er sejt sammenhæng i det, og den fører ikke blot fra bygningsled til bygningsled, men også fra tid til tid og forbinder vore forfædres kultur med vor egen.

Tidligere i århundredet blev det ustandselig understreget, at bindingsværket var en gammeldags og ufuldkommen byggeskik, som naturligvis måtte pakke sig, når nye, mere effektive metoder og materialer til opførelse af huse kom ind i billedet. Takket være denne indstilling blev hovedparten af vore byer raseret for næsten alt, hvad der var at byde på af bindingsværkshuse, og en lang række af vore herregårde fik pragtfulde hovedbygninger i bindingsværk erstattet af nye i grundmur og undertiden med rig anvendelse af cementornamentik. Samme skæbne delte siden hovedparten af vore fortræffelige præstegårde.

Noget kunne dog tyde på, at bindingsværket vil vende tilbage, for en del mennesker er kommet til den opfattelse, at bindingsværk er det smukkeste byggeri, vi kan opvise. Da et godt hus i Ringe således for nogle år siden måtte fjernes for at give plads til et parkeringsanlæg, blev det ikke blot revet ned, sådan som det forhen var almindeligt, nej, det blev sandelig omhyggeligt opmålt, pillet fra hinanden og ført til Faaborg, hvor det samledes igen og indrettedes til moderne beboelse. Dette eksempel vil antagelig danne skole, om der ellers skabes økonomiske muligheder derfor.

Man kan udmærket bygge nyt i bindingsværk, og det kan gøres smukt. Jeg forestiller mig således, at man fremover vil søge at retablere facaderækker, hvori hovedmassen endnu er bindingsværk, men hvor enkelte huse har måtte vige for nyere bebyggelse, ved at man river de nyere huse ned og opfører bindingsværkshuse i den gamle stil. Dette vil være en langt lykkeligere løsning end de betonkonstruktioner, som man flere

steder både herhjemme og i udlandet har forsøgt sig med ved restaurering af gamle kvarterer. Mange gang véd man endda udmærket, hvordan de forsvundne bindingsværkshuse har set ud. Nedrivningerne fandt jo ofte sted efter at fotografiet var opfundet, og det behøver ikke at blive til potemkinkulisser, fordi man genbygger efter gammel tradition og gamle forbilleder.

Det behandlede område er, hvad byggeskik angår, ret uhomogent. Man kan vel sige, at et fællestræk er bindingsværk, der ofte er uhyre spartansk og kun sjældent opviser en rigdom som f.eks. østjydsk og fynsk bindingsværk. Kun i Ommersyssel kan der tales om tæt og svært bindingsværk.

Når meget bindingsværk i området er forsvundet, skyldes det nok til en vis grad det barske vejrlig, der har slidt hårdt på tømmeret, men en ikke mindre væsentlig årsag er, at tømmeret mange steder har været så spinkelt og byggeriet så fattigt, at folk i nyere tid med bedre levevilkår ikke har ønsket at bevare sådanne huse.

Som vi skal se, er der dog lidt tilbage hist og her, og vi vil møde mange snur-

rige konstruktioner samt stifte bekendtskab med højst utraditionelle løsninger på byggeproblemer.

Det har af geografiske grunde været rimeligt at medtage Læsø i denne bog, men bygningsmæssigt er den noget helt for sig selv.

I hovedbogen »Gammelt dansk bindingsværk«, er bybindingsværket, herregårde, præstegårde og specielle bindingsværkshuse behandlet, – man kan sige, at det er de mindst egns-typiske. Bøndernes huse er mere generelt gennemgået. I egnsbøgerne er hovedvægten lagt på bønderbygningerne, men i slutningen af dem vises og omtales betydningsfulde bindingsværksbygninger, som der ikke blev plads til at vise eller omtale i hovedbogen.

Det vil være en fordel at sammenholde teksten med »Gammelt dansk bindingsværk«. Specialudtryk vil man kunne finde i »Danske bygningsudtryk«.

En hjertelig tak til Kreditforeningen Danmark«, som har muliggjort udsendelsen af dette materiale, tak ligeledes til Frilandsmuseet i Sorgenfri, Als Hjemstavnsmuseum, Læsø Hjemstavns-gård, Vendsyssel historiske Museum i Hjørring, Sæby Museum og Aalborg historiske Museum.

Gorm Benzou

Bindingsværk i Nørrejylland

Denne bog behandler bindingsværket i landet nord for Limfjorden, på Læsø, i Himmerland og Ommersyssel. Området rummer mange forskellige bygningsformer, og desværre må det konstateres, at bindingsværket inden for det sidste godt 100 år har været i stadig tilbagegang, selvom der fortsat er spændende huse, eller dele af bindingsværksanlæg at se på.

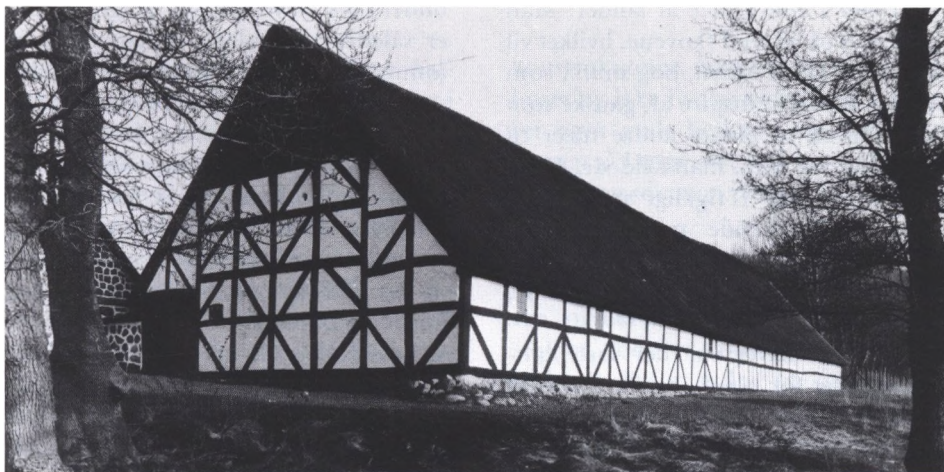
Ommersyssel er utvivlsomt den egn, der endnu er bedst forsynet: Her kan man stadig hist og her glæde sig over hele landsbypartier i bindingsværk, der kan være ganske yppigt, – som f.eks. gårdene på nordsiden af Randers fjord.

Vi vil imidlertid begynde vor rejse nord for Limfjorden og se, hvad man

har at byde på i Vendsyssel, Hanherrederne og Thy.

Det østlige Vendsyssel var mange steder skovrigt indtil slutningen af 1600-årene: Omkring Sindal, Aasted og Dronninglund var der dengang – og er der tildels endnu – skove, men deres udstrækning var langt større end nu om dage. Man havde endda træ i sådanne mængder, at den evigt foretagsomme fru Ingeborg Skeel til Voergaard omkring 1600 vovede at gå igang med en glasproduktion. Det var noget, der krævede uhyre meget brændsel, og brændsel var i de dage lig med træ.

Da man nåede op omkring 1700, var det imidlertid sket med trærigdommen: Skovene var forhuggede, 1600-årenes

Fra Vendsyssels trærige tid: Den store agerumslade på Bangsbo i Frederikshavn. Den påstås opført omkring år 1600, hvor fru Ingeborg Skeel til Voer også sad som ejer af Bangsbo. Intet i konstruktionerne taler imod denne teori, men det er dog muligt, at laden er en del senere.

I Als i Sydøsttimmerland ville man ikke have denne pragtfulde agerumslade, som hørte til det fornemme præstegårdskompleks, og som opførtes i 1632, hvilket fremgår af dørhammeren over den lille dør på ladens sydside. Tømmeret i den siges at være ført hertil fra Norge, og der er endda tale om genbrugstømmer. Det lykkedes til alt held at redde det enestående hus ved at nedtage det og flytte det til Frilandsmuseet på Hjerl Hede, hvor det nu står.

store krige havde også tømmermæssigt været overmåde kostbare, og betydelige skovområder ryddedes, så jorden i stedet kunne indtages til agerland. – Og så var man naturligvis ikke bedre i Vendsyssel end i andre dele af landet: Man holdt svin på olden i skovene, hvilket vil sige, at de åd de agern, bog m.m., som ny skov skulle fremspire af, ganske som man undlod at plante andre træer til erstatning for dem, man fældede. Hvor man derfor før i rigeligt mål havde været selvforsynende med bygnings-tømmer, måtte der nu i stedet importeres træ fra mere skovrige egne og lande, f.eks. fra Norge.

Ved Vesterhavet var der faste landingspladser for norsk tømmer, således Stenbjerg og Klitmøller i Thy og Løkken og Blokhuse i Vendsyssel. Havne anlagdes ikke, dertil var Vesterhavet alt for voldsomt. Man måtte kønt klare sig med steder, hvor vanddybden var så be-

tydelig helt ind under land, at skibene på det nærmeste kunne lægge til ved stranden.

Norge havde eksport hovedsageligt af fyrretræ, men angiveligt skal også eg undertiden have krydset Skagerak. Det er således altid blevet understreget, at tømmeret, der sad i den nu forsvundne store agerumslade ved Als præstegård, var norsk eg.

Allerede i renæssancen solgte nordmændene blokhuse, hvis tømmer var tilhugget, så de blot skulle samles på stedet, hvor man havde brug for dem, og der skal være gået en god del af disse huse til Danmark, – ikke mindst til Vendsyssel og Thy. Fru Ingeborg Skeel, der naturligvis også var købmand, lod norske blokhuse opstille som magasinbygninger ved stranden ud for Hune, og efter disse nu forlængst forsvundne huse fik landingsstedet navnet Blokhuse. I Limfjordsegnene varetoges handelen

Gammelt hus i Gerå med midterskib og to udskud. Opbygningen afsløres på husets yderside, fordi udskudene er lavere end midterskibet og tømmeret forskudt. Iøvrigt er tømmeret både spinkelt og kroget, og den tilbageskrånende gavlf giver et pudsig indtryk af, at huset netop har sat sig i lidt pludselig bevægelse fremad.

med norsk tømmer af de driftige Aalborg-købmænd, eller folk hentede det i Østerstrand, – det nuværende Hals.

På såvel vest-, som østkysten og på Læsø brugtes der meget tømmer fra forliste skibe i huse. Når et skib var strandet og ikke kunne bringes flot, var der intet andet at gøre end at hugge det op på stedet, så godt man nu kunne, og der holdtes auktion over de brugelige ting, herunder tømmeret.

Det er ikke underligt, at højrems-, eller udskudshuset havde stor udbredelse i landet nordensfjords: Det kræver ganske vist, når det opføres, noget gedigent og kraftigt tømmer til de bærende

konstruktioner, men da disse står inde i huset og ikke i ydervæggene, er tømmeret også godt beskyttet og kan holde næsten så længe, det skal være, så på den måde sparede man pengene i den sidste ende.

Højremshuset er af meget gammel dato, det var almindeligt i middelalderen, og det består af to rækker bærende stolper, der er anbragt parallelt og stolpe over for stolpe fra gavlf til gavlf. Disse stolper kaldes højremsstolper, og nogle få steder i landet lod man dem stå på en fodrem, som de så er tappet ned i, men nordensfjords nøjedes man nu gerne med at lægge en stor syldsten under

Dette er en gammel staldlænge fra Lem i Ommersyssel. Den er intet højremshus, men er vist her, fordi man på billedet tydeligt ser de gennemstukne bjælkehoveder og på gennemstikningerne længst til højre også fornaglingerne, – to tværgående pløkke eller nagler, der fastlåser konstruktionen.

hver stolpe, og det holdt såmænd ganske godt endda. For oven er stolperne, som også benævnes ben, tappet op i et stykke længdegående tømmer, det er højremmen, hvorefter konstruktionen har fået navn.

På tværs holdes huset sammen af bjælker, der er tappet gennem stolperne med et bjælkehoved, – en konstruktion, som man allerede kendte i jernalderen. Bjælken tyndes for enden ud i en tap i hele bjælkens højde og med en bredde på ca. 1/3 bjælkens. Overgangen mellem bjælke og bjælkehoved er i et retvinklet bryst. I stolpen er der udhugget et gennemgående hul passende til bjælkens tap, som imidlertid er så lang, at den rager et pænt stykke uden for stolpen. Gennem bjælkehovedet helt inde ved stolpen er der boret et eller to huller, og gennem dem stikkes et par store,

ofte koniske træpløkke eller nagler, som låser samlingen fast.

For at undgå, at der under kraftigt blæsevejr kommer »slinger i valsen«, er der i hjørnerne mellem stolper og bjælker stivet af med nogle skrånede af træ – kobånd – som kan være tappet ind i tømmeret eller er skåret ind i siden på stolpe og bjælke og fastholdt dér med trænegler.

Hvor der skulle spares meget på tømmeret, nøjedes man gerne med en bjælke pr. stolpepar, men der kan også være brugt to bjælker, en ovenbjælke og en nedenbjælke, og medens den sidste er tappet ind i stolperne, ligger den første oven på remmen, som den er skåret sammen med.

På højremmen hviler tagspærene – spænderne – som for enden er tilskåret skråt i en spærfod, og hvis man nu blot

Gammelt hus i Gerå, – i dag ravnemuseum. Der er kun udskud på den ene side. Bemærk springet i gavlens tømmerkonstruktion, og hvor små man har måttet gøre vinduerne i den lave væg.

havde udfyldt rummene mellem højremstolperne med klining eller murværk, havde man i realiteten haft et udmærket hus. Man gik imidlertid videre og byggede en væg uden for højremskonstruktionen. Afstanden mellem stolperne og ydervæggen kan veksle, men fra 1 meter til 1,25 er meget almindeligt, og undertiden er afstanden større.

Da tagspærene står på højremmen, kan de ikke bære taget ud til ydermurene, så der må nogle forlængelser til. Dem har man sat fast med træpløkker – dyvler – på ydersiden af hovedspærene. For at undgå et grimt knæk på taget dér, hvor forlængelsesspærene begynder, har man udtyndet dem, så de i den ende er kileformede.

Med den anden ende støtter forlængelsesspærene på tagremmen i ydermuren, men da det er et såre beskedent stykke tag, det drejer sig om, er trykket på muren ejheller ret stort. Derfor er der også mange steder blevet sparet meget på denne del af byggeriet, og hældende mure har ikke været nogen sjældenhed. At ofre svært bindingsværk på en sådan konstruktion af sekundær betydning, mente de fleste ville være helt hen i vejret, så det er gerne blevet ved nogle stolper med ret stor indbyrdes afstand. Fodrem brugtes ikke: Stolperne står på syldsten, og for oven holdes de samlede af tagremmen, som de er tappet op i.

For at afstive den skrøbelige mur en

kende, blev der undertiden sat såkaldte ragebånd ind mellem tagremmen og højremstolperne, men det var langtfra altid, der ofredes sådanne ekstra led, – det krævede jo altsammen tømmer.

Man så ikke meget til ydervæggen, som var ganske lav, – ofte under en meter, og det udhængende tag gav den ganske god beskyttelse. Skete det imidlertid, at væggen trængte til udskiftning, var dette intet større problem: Blot der støttedes af under spærene, kunne væggen let fjernes og skiftes ud med en ny, og da man i forrige århundrede fik ret billige brændte teglsten, valgte mange at ombytte ydervæggens bindingsværk med grundmur, hvorved det gamle højremshus ganske skiftede karakter.

Højremshuset er, når det er fuldt udbygget, treskibet med et midterskib og

Højremskonstruktion set indefra. Det er fra Aggerhuset på Frilandsmuseet i Sorgenfri.

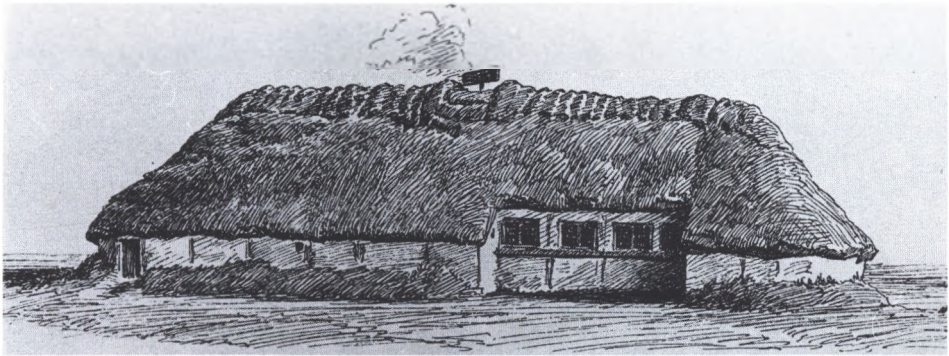
to sideskibe, og sideskibene kaldes udskud. Ved større bygninger, f.eks. lader, kunne udskudene gøres så høje og brede, at der kunne køres en vogn igennem. Undertiden sparede der dog, så kun det ene udskud blev til agerum – kørerum.

Selvfølgelig var det dog ikke nødvendigt at udbygge højremshuset helt. Man kunne nøjes med udskud på den ene side af huset – gerne på nordsiden af beboelseshuset, og det var der nu ganske god plan i, for det lå altid solret, hvilket vil sige, at det havde kortsiderne – gavlene – mod vest og øst og langsiderne følgelig mod nord og syd. Fra nord kommer der som bekendt ikke meget lys, og den lave udskudsvæg var uegnet til vinduer, hvorimod udskudet var nyttigt til at stille klædeskister i, til indbygning af alkover o.s.v.

I stuen var det rart at have vinduer mod syd, og da sådanne helst skal have en vis størrelse og sidde rimeligt højt oppe, hvis man skal have fornøjelse af dem, undlod man på sydsiden at føre udskudet op langs den ende af huset hvori beboelsen eller en del af denne lå. Højremskonstruktionen kom så til at stå som ydervæg, – naturligvis behørigt udfyldt med klining eller mur mellem stolperne samt eventuelt med supplerende tømmer såsom løsholter og dækker.

I stald og lade var det gavnligt med så megen plads som muligt, så der foretrak man gerne at have udskud på begge langsider og så klare sig med den smule lys, der kunne slippe ind gennem glughuller i de lave udskudsvægge.

Især ved lidt mindre brug var det nordenfjords almindeligt, at det hele var under tag i een lang længe, – lade i den ene, og beboelse i den anden ende.

Hus på Mors, hvor udskudene på langsiderne suppleres med udskud for husenderne – »tåsk«. Beboelsesafsnittet i husets midte er på denne side uden udskud og står derfor tilbagetrukket. Det at selve højremvægen fungerer som ydervæg giver mulighed for større vinduer, og konstruktionen byder ligeledes på nogen læ. Der er lyrehul i taget i stedet for skorsten. Tegning af Karl Jensen fra forrige århundrede.

Og selvom der var både stald og lade, kaldtes afdelingen normalt for laden. Da huset er smallest i beboelsesenden, kommer anlægget således til at virke noget uregelmæssigt.

Medens man udmærket kunne bruge fyrretræ til højremskonstruktionen, når den stod inde i huset, var det knapt så godt med fyrretræ i en ydermur, så nogle skal have valgt i stedet at bruge højrems stolper af eg dér.

Små udskud kaldes tasker, udskuds-tasker eller – i den jyske mundart – tåsk. Således benævnes f.eks. de udskud ved gavlene, som man var så glad for bl.a. på Mors. På Skagen-egnen havde man også tåsk, men her sad de nu på husets langsider, og de udmærkede sig ved, at der var to døre i dem, en mod vest og en mod øst. Når det så blæste, hvilket det ofte gør ved Skagen, benyttes den af dørene, der sad i læsiden. På den måde undgik man at få det ubehagelige kolde pust ind i huset, og varme var også dengang noget, der skulle passes på.

I Thy kunne tasken rumme en lille

brøndstue, hvori man havde gårdens vindebrønd, eller en af dem, anbragt. De fleste andre steder i det nordenfjordske havde man vippebrønde, hvor brøndspanden hængtes op på en lang vippearms på en stander, men et sådant arrangement kunne kun bruges, hvor grundvandet ikke lå for dybt, og i Thy måtte man ikke sjældent både 30 og 40 meter ned, før vand nåedes, så her var den håndsvingdrevne vinde sagen. Det var imidlertid en ret sendrægtig måde at få vandet op på, og om vinteren var det ikke til at holde ud at stå i fri luft med et sådant arbejde. Derfor blev brøndene bragt under tag og bag væg.

Som nævnt var tømmer mange steder i området en mangelvare, så der måtte spares på det. Kun i de østlige skovegne og visse steder i Thy forekom der mere kraftigt og tæt bindingsværk. Det værste var næsten, at man også manglede ler til klining af tavl, og det må huskes, at endnu et godt stykke op i forrige århundrede var brændte teglsten så kostbare, at bønderne ikke havde råd til at bruge dem.

Parallelgård fra Thy, hvor der i det hus, der bl.a. rummer beboelsen, er udskud i vestenden samt brøndstue i en lille korsbygning. Bindingsværket er meget spartansk, og røgen fra ildstedet er sluppet ud gennem byrehullet i taget. Sådanne gårde ses desværre ikke mere. – Efter tegning af Karl Jensen.

Nogle steder klarede man sig ved at stikke tørv i tavlene, men folk vidste nu også at skaffe sig ler: I havet ud for kysten var der nogle steder lerbanker, og fra både kunne man lade store skovle trække hen over bunden og tage leret op. Det blev så hældt ud i en pram, sejlet ind, så langt man nu kunne gå, hvorefter det igen lastedes om til flettede vidjekurve og bares i land. – Sådanne klarede man sig f.eks. i Thy.

Ved Strandby ved Frederikshavn havde man ler, men i Skagen var der intet. Når der derfor skulle bruges ler i Skagen, måtte det hentes helt nede fra Strandby, hvor det fyldtes i både og sejlede til bestemmelsesstedet. Derfor måtte man også spare på leret.

Havler har ofte den skavank, at der er meget salt i det, og når leret kom til at sidde i tavlene i et bindingsværkshus, skete der det, at saltet efterhånden trak ud i de ydre lag, hvor det krystaliserede. Dette er en proces, som sker med stor kraft, og krystaliseringen sprængte simpelthen flager af leret, så overfladen smuldrede væk. Til imødegæelse af dette brugte man at ælte gammel vindtørret kogøgødning i leret i stedet for hakkede

strå, som det ellers brugtes. Kogøgødningen bandt nemlig fugten og modvirkede krystalisering af saltet. Af samme grund »kalkedes« der gerne med libi, som består af 1/3 ler, 1/3 formalet, tørret ko- eller fåregødning og 1/3 kalk. Leret gav særlig god vedhængskraft, gødningen bandt fugten og kalken lyste op.

I Thy anvendtes iøvrigt undertiden mergel til at komme på væggene i stedet for kalk eller libi, helt hvidt blev det måske knapt, men dog så lyst, at det gik an.

Det almindeligt kendte jyske kneb med at stable tørv op langs den nederste halvdel af væggen om vinteren, kendtes også nord for Limfjorden. Det var græstørv, der fandt anvendelse til formalet, og efter at de havde gjort tjeneste en vinter, kastedes de i møddingen, hvor de opsugede ajle og forvandlede til gødning, som kunne køres på markerne. Det var antagelig denne opstabling af tørv, som gjorde, at man normalt ikke hvidtede den nederste del af bindingsværksvæggene.

I forrige århundrede blev det iøvrigt almindeligt, at man selv strøg lersten i

Hus i Lerup i Thy, hvor der endnu i den ene langvæg er bevaret rester af bindingsværk. Som hér bestod bindingsværket i disse egne ofte kun af tagrem og stolper.

Agger-huset på Frilandsmuseet i Sorgenfri er et af de meget få steder, hvor man endnu kan se en bindingsværksvæg med tavlf af strandsten og lerklining. Forhen var denne byggemåde meget udbredt i såvel Thy som det vestlige Vendsyssel.

Det fjæleklædte bindingsværk med én på to -konstruktion var meget udbredt i Skagen, men er nu i stor udstrækning erstattet af grundmurede vægge.

træforme, de lufttørredes, men brændtes ikke, og de erstattede mange steder lerklining på fletværk af vidjer eller halmbånd omkring lodrette staver – støjler – som ellers havde været enerådende. Lerstenene var nok noget mere robuste, men de krævede en grundig vedligeholdelse med kalkning og skulle beskyttes mod slagregn, for ellers risikerede man, at de »smeltede«, og lige så stille forsvandt.

Som fugemateriale mellem lerstenene brugtes også ler, og det var ligeledes det almindeligste dér, hvor man brugte rigtige sten i væggen. Det gjorde man f.eks. sine steder i Thy, hvor der var adgang til at skaffe sig blokke af kalk-, eller kridtsten, og hvor tillige flint fandt anvendelse. I vesterhavsegnene var de flade

strandsten, som sine steder findes i stort tal, meget brugt til at mure med, og hvadenten de nu fik lov til at fremtræde med deres egne forskellige kulører, eller de overhvidtedes, så gav de et stykke murværk, der var både smukt og særpræget. Desværre er alt for lidt af dette maleriske murværk bevaret i dag. Det passede velnok særlig godt til bindingsværk, hvor der kun var stolper og tagrem. Til mindre tavl var det knapt så egnet.

I Skagen, hvor man som nævnt havde meget langt til leret, blev mange bindingsværkshuse opført på en ganske speciel måde. Man havde nok fag og tavl som i almindelige bindingsværkshuse, de var blot ikke fyldt ud med klining etc., derimod havde man på yder-

Ganske fornemme kunne de lange fjæleklædte hussider tage sig ud, som f.eks. på denne lade eller magasinbygning i Skagen.

og indersiden slået brædder, næsten altid af importeret fyrretræ, og mådeligt tykke. Man træffer endnu hist og her i Skagen-området på sådanne vægge, – mest drejer det sig om nordvendte vægge, for mod de andre verdenshjørner har solen gerne udtørret brædderne, så de har fået store sprækker og er gået til, hvorefter væggen i nyere tid er blevet udskiftet med en mur af brændt tegl.

De steder, hvor bindingsværk med beklædning endnu ses, er brædder enten samlede med fjeder og not eller lagt een på to, hvilket vil sige, at der oven på to bredere brædder, hvor de mødes, er slået et ganske smalt bræt eller en liste på for at dække sprækken mellem dem mod træk og indsvivende fugt.

Disse huse er med almindeligt spærtag og uden højremskonstruktion. At det er bindingsværk, vi står overfor, omend det er helt dækket af beklæd-

ning, røbes ofte af de fremstikkende fornaglede bjælkehoveder.

Med den ydre og den indre brædderbeklædning havde man faktisk en hulmur, og den virker i sig selv en del isolerende. Dog blev det endnu bedre, hvis der stoppedes værk af en eller anden art ind i hulrummene mellem brædderne, hvadenten man valgte plantemateriale eller dyrehår. Inde i huset ville samlinger med een på to ikke være praktisk, fordi det gav en ujævn vægflade, derfor klarede man sig her mestendels med samling med fjeder og not.

I denne form for bindingsværk var tømmeret gerne af nåletræ, og det blev ligeledes ofte holdt i beskedne dimensioner. Til gengæld kunne der nok være noget mere af det end alene stolperne. Det var således ganske udmærket med løsholter og dokker, som bræddebeklædningen kunne fæstnes til. Der er fodrem i disse huse, og for at opnå en pæn afslutning for neden, er der påsat

Lille beboelseshus mellem Sindal og Astrup. Tømmeret er spinkelt og sparsomt anvendt. Det er afstolpet med sort, og tavlene er okrede. Bemærk det meget flade valmtag, som ikke giver vinden mange angrebspunkter.

et vandret gående fodbræt. For oven lukkes gabet mellem tagskæg og tagrem med en sugfjæl, der sidder på skrå, eller det kan være et bræt, der danner en ret vinkel med vægbrædderne.

Det var lidt forskelligt, hvordan man havde det med behandlingen af væggene i de nordensfjordske områder: Det almindelige var, at væggene stod hvidtede, men i det sydlige Thy og på Thyholm var rødkalkning det foretrukne. Ved enlængede huse sås undertiden det specielle, at medens beboelsesafdelingen fremstod gulkalket, var ladeafdelingen hvidtet. Noget som endnu i nyere tid har kunnet ses i Bjergby nord for Hjørring og i Sulsted nord for Aalborg. Antagelig har skikken forhen været almindelig udbredt.

Tømmeret kan være overkalket, så det ikke fremtræder ret tydeligt, men det kan også være afstolpet, og det var almindeligt, at det skete med tjære. Den

blev gjort flydende ved, at der lagdes ophedede sten i den, og når konsistensen var den rette, blev der ydermere rørt rødt pigment i den sorte tjære. Derfor fik tømmeret i husene en ganske smuk brunligsort farve. Træhusene fik også en omgang med tjære, hvadenten de nu fremtrådte sorte eller rødlig. I Skagen kan man endnu se lidt af denne herlighed, men forhen, da huse med træbeklædt bindingsværk var almindeligere, var bybilledet også livligere, end det er i dag. Huse af grundmur – tavlmur – kan sjældent hamle op med bindingsværket hvad angår det dekorative.

Enlængede gårde var – som omtalt – meget almindelige, og var hovedsageligt knyttet til mindre ejendomme. I enkelte tilfælde kunne dog også et større sted have enlænget bygning, og længen kunne da blive ret lang – omved de 40 meter. Dog nåede de enlængede nordjydske gårde aldrig op på de læng-

Når der kun er lidt bindingsværk i Skagen, er det ikke fordi skagboerne havde noget imod denne byggemåde, men simpelthen fordi tømmeret havde ondt ved at modstå det barske klima. Dette fine gamle hus er ved at få sig en lille renovering, og på gavlen ses det tydeligt, at »bindingsværket« er malet på grundmur og altså alene tjener som dekoration.

der, som man traf i det slesvigske område, hvor 70-80 meter ikke var noget særsyn.

Faktisk er man ikke helt på det rene med, om det enlængede anlæg var den ældste type, for man har kendskab til meget gamle gårde, hvor en avslænge og en beboelselænge har ligget i forlængelse af hinanden, uden at de dog var vokset sammen, og på gårdspladsen mellem dem havde vippebrønden gerne sin plads. Det var nyttigt, for så var der den samme afstand til stald og husholdning, hvor vand skulle bruges.

Men betegner disse to længer nu et stadium, hvor to oprindeligt selvstæn-

dige huse er ved at smelte sammen, eller er det tvært imod stadiet, hvor den ene lange længe er gået midt over?

Allenfals blev tolængede anlæg, – parallelgårde – også meget almindelige, når talen var om lidt større ejendomme. Imellem de solret beliggende huse er der en gårdsplads, hvor vippebrønden står, og det er næsten altid sådan, at den nordre længe har været stuehuset. Så havde man nemlig fra stuevinduerne, som jo af hensyn til lyset vendte mod syd, udsigt til ladeafdelingen.

Der er næppe tvivl om, at de to parallelle længer blev valgt i stedet for een, bl.a. fordi der i tilfælde af brand var

Dette pragtfulde lange hus i Vodskov ved Nr. Sundby er i dag alene stuehus. Det fremtræder med sort afstolpet tømmer, røde tavl og hvid sugfjæl. Der er ikke anvendt fodtømmer.

bedre muligheder for at redde noget af ejendommen, når det hele ikke gik ud i et. Dette forhold understreges også deraf, at længerne ofte har ligget et ganske pænt stykke fra hinanden.

De gamle parallelgårde findes ikke mere. Alle anlæggene er i nyere tid blevet forstyrret, men de kan for den sags skyld godt stå som to længer i et videre udbygget anlæg.

Store gårde har ikke sjældent kunnet opvise både fem og seks længer, der har været uden direkte forbindelse med hinanden, og først meget sent er længerne smeltet sammen til et hele.

Et boelssted var gerne vinkelformigt, men det var bestemt ikke givet, at vinklens to arme var indbyrdes forbundet. Sådanne anlæg blev i Thy kaldt for et krumt sted, og i Vendsyssel for et krog-hus.

Det var ladernes ret sene tilkomst, der

gjorde det nødvendigt med større gårdbygninger. I oldtiden havde mennesker og dyr boet under samme tag, og rummene var næppe adskilt fra hinanden. Hø, indsamlede blade og andet, der skulle tjene som dyrefoder, var antagelig blot stakket op uden for huset. Allerede i middelalderen kommer laden dog til, ofte i form af en længe, der går på tværs af hovedhuset, så man får en T-form eller L-form.

Syd for Limfjorden var sulehuse almindelige, og ved suler forstås en række høje stolper, der går midt ned gennem huset og bærer åsbjælken, som igen sammen med ydervæggens tagrem bærer tagets vægt. Denne ligeledes meget gamle konstruktion har åbenbart ikke været brugt ret meget nord for Limfjorden, den skal dog have været repræsenteret i Vester Hanherred.

Karakteristisk for hovedparten af

Dette hus er ganske vist fra Mou, som ligger lige syd for Limfjorden, men dets tag er lige som husene nord for Limfjorden ganske lavt og med afvalmninger, der går langt ind, hvilket skyldes hensynet til det meget blæsende klima i de egne. Kragtræerne er en senere tilkomst.

området huse er de lave tage med beskeden hældning. De er mestendels afvalmede i gavlene – fortrinsvis med halv- eller trekvartvalm, og det er givetvis den evigt ruskende og slidende vestenvind, der er skyld i dette fænomen. Det er dog hovedsageligt i vesteregningene, folk har bygget således. Mod øst, hvor store bakker og en del skove trods alt gav ganske god læ, var tagene mange steder stejlere og havde f.eks. bræddeklædte gavltrekanter, men de kunne også være ført helt op i bindingsværk. Iøvrigt forekom det, at en hel gavl, – gerne vestgavlen – var med bræddeklædt bindingsværk, medens resten af ydervæggene var med almindelig klining, det var således tilfældet på Skagens gamle, nu længst forsvundne rådhus.

Her har givetvis hensynet til husets vedligeholdelse spillet ind, for det har

været et vidtløftigt arbejde at skulle holde en lerklinet vestgavl ved magt under så barske klimatiske forhold.

Hvad angår selve tækningen, så har både langhalm af rug, blandingstage af lyng og rughalm lagt lagvis, så taget blev sribet, og tagrør været brugt. I Thy kom imidlertid forhen også et andet tækningsmateriale i anvendelse, det var marehalm, som hentedes i klitterne, hvilket var en meget dårlig idé, fordi der så ikke længere var noget til at binde sandet. Til tækning var den skarpe marehalm imidlertid fortræffelig, hvadenten den brugtes ren eller sammen med lyng. Den blev ikke slidt i stykker af vinden sådan som rughalmen, og man regnede med, at et marehalmstag kunne ligge dobbelt så længe som et rughalmstag.

Tækkematerialet blev syet fast til taglæggerne med halmbånd, men skulle det

Hus i Helberskov i Himmerland, hvor man meget tydeligt ser tørvemønningen, der hér er af lange enkelt-tørv. Mønningen nord for Limfjorden var ganske mægtige til denne.

Ni sag er, hvad der resterer af den gamle Sindal præstegård, og de er nu at se i Hjerring i Vendsyssel Historiske Museum. Det er hævet over tvivl, at hele den flotte præstegård fra 1678 burde have været bevaret, men sådan skulle det altså ikke gå, og at vi endnu kan glæde os over det tilbageværende stykke, kan vi alene takke tandlæge Holger Friis for. Han købte det nemlig og lod det genopføre i Hjerring.

Den smukke præstegård i Sulsted med statelige klassicistiske døre. Sandelig et værdigt hus.

være særlig fornemt, blev der brugt bånd tvundet af marehalmstrå eller flettet af marehalmrødder. Det med stråene var ingen behagelig sag, hverken for dem der snoede garnet eller for dem, der syede med det, for man skar ustandselig fingrene på de skarpe, kiselrige blade.

Der er overalt i området brugt tørvemønning på tagene, og tørvene dertil blev fortrinsvis skåret i enge, hvor jorden i umindelige tider havde været uopdyrket. Det bedste var lange baner, der blot kunne lægges over tværs på tagryggen, sådan at den ene dækkede lidt op over den anden. På den måde blev taget tæt. Hvor så lange græstørv imidlertid ikke kunne skaffes, måtte man tage til takke med mindre stykker, og de blev så lagt tre og tre med en midtertørv dækkende ned over to forlængelsestørv, – en på hver side. Det kunne nok her blive lidt brydsomt at få den ene bane tørv til også at dække hen over den næste, uden at det blev alt for klodset, og uden at vinden fik for store angrebsflader.

Om tagene se iøvrigt i »Gammelt dansk bindingsværk« s. 145 ff.

Når der er så lidt land-bindingsværk bevaret i området nord for Limfjorden, er forklaringen næppe, at man tidligere end andre steder i landet holdt op med at bygge med bindingsværk, men derimod at tømmeret har været så spinkelt og uegnet, at det ikke har holdt ret længe, hvorfor udskiftningen af bindingsværk med grundmur har været meget stor i forrige århundredes anden halvdel.

Mange af de bevarede gamle huse vidner dog ikke om synderlig tømmerfattigdom: På Hjørring Museum har man således ni fag af den gamle præstegård fra Sindal stående: Den blev opført af præsten Palle Hansen Moesberg i 1678, efter at dens forgænger var blevet flammernes bytte. Det har været en statelig præstegård, som efterhånden var blevet ikke færre end 30 fag lang, og selvom længden af et fag er et vidt begreb, så er det dog sjældent, at et fag er under en meter, 1,20 er almindeligt, og det kan være væsentligt bredere.

Bjørnkærs enkle, lange hovedbygning er typisk 1700-tals bindingsværk.

Sindal præstegård var i 1928 små 40 meter lang, og en så stor bygning syntes menighedsrådet ikke var nødvendig endsiges rimelig, så derfor besluttedes det at nedrive det fornemme hus. At der overhovedet blev reddet noget af herligheden, kan man alene takke Hjørring Museums daværende leder, tandlæge Holger Friis, for. Han købte simpelthen de bedste ni fag af huset og fik dem genopstillet på museets grund, og her kan publikum så få at se, hvordan bindingsværk fra den store tid tog sig ud i Vendsyssel.

Bygningen er med svære stolper, og der er løsholter både over og under vinduerne. I midten af hvert fag er der sat dokker, der går hele vejen op, men naturligvis afbrydes af løsholterne. Dokkerne er af lidt spinklere tømmer end stolperne, men alt er fuldgod eg. Bjælkerne er gennemstukne.

Huset adskiller sig bl.a. fra bøndernes gårde derved, at det har høj, brædebeklædt gavltrekant i stedet for valm. Taget er teglhængt. Der er brugt fod-

tømmer i denne bygning, og medens tømmeret er rødmalet, er de udmurede tavlv hvidtede.

I Sulsted står en ganske ypperlig præstegård fra slutningen af 1700-årene. Den er bygget på en solid sokkel af tilhugne kampesten, – dog ikke kvadre, og i dag er der næsten et vindue i hvert af langsidernes fag. For neden deler en dokke hvert fag over i to tavlv. Medens tømmeret er sort, er de udmurede tavlv røde, – stenenes naturlige farve. Dørene er i bedste klassicisme. I husmidten er der en tre fag bred gavlkvist, som i gavltrekanten har nogle skråbånd – halvranke. Der er overlagte bjælker, hvilket svarer udmærket til husets klassicistiske præg.

Man kan måske knap sige, at præstegårde og herregårdsbygninger er typiske for landbyggeriet, men hvor de er af bindingsværk fortæller de dog et og andet om landsdelens byggeskik:

Helt i bindingsværk er hovedfløjen på Bjørnkær i det sydlige Vendsyssel. Det er en enkel bygning, som det er

Hjermitselevgaards bindingsværksfløj går antagelig tilbage til midten af 1600-årene.

vanskeligt at datere med nøjagtighed. Noget kunne tyde på, at den engang har haft gennemstukne bjælker, men den har det ikke mere. Tavlene er brede, der er kraftige stolper og løsholter både over og under vindueshøjde. De øvre og nedre tavle er ganske lave, og i midten af dem er der en dokke, de to følges dog ikke op af dokker i midtertavlet, hvilket får dette til at virke overmåde stort.

Det er blevet påstået, at denne byg-

ning skulle kunne dateres til 1502, hvad den imidlertid på ingen måde kan. Det er typisk 1700-tals bindingsværk, og måske er den en rest af det større anlæg, som generalprokurør Niels Benzon lod opføre i århundredets begyndelse.

Aggersborggaard og Bangsbo er vist i »Gammelt dansk Bindingsværk«, hvorimod Stensbæk kun er omtalt. Dens hovedbygning er fra 1744 og noget ombygget med nye grundmurede gavle og

Stensbæks stilsfærdige hovedbygning fra 1744.

En af sidefløjene i bindingsværk på Gammel Vraa. Den er fra 1779.

et grundmuret midterparti, men bindingsværket, som resterer, er nok ret typisk for det nordligste Jylland: Det er med ganske spinkelt tømmer, og iøvrigt skåret over samme læst som tilfældet er på Bjørnkær med dokker i fagenes øverste og nederste tværlinje, men ingen i midten. Her er der sat et lille stykke skråtømmer ind i det nederste ydre tværlinje, det går fra hjørnestolpen til midten af det nederste løsholt, så dets betydning har nok været noget begrænset. Det er en bygning, man må passe godt på, for den og Bjørnkær viser på bedste måde den jævne herremandsbolig, som man ofte har fundet det lidet interessant at bevare, hvorfor de fleste nu er borte.

Sidefløje i bindingsværk har Bratskov ved Brovst, Birkelse, Hjermitslevgaard og Gammel Vraa. Den ældste er nok Hjermitslevgaards fra midten af 1600-årene med dokkefri midtertværlinje men ellers med dokker i såvel under-, som overtævl og løsholter både for oven og for neden samt gennemstukne bjælkehoveder. Huset er teglhængt. Gammel

Vraa's sidefløje er fra 1779 og opført efter den normale Vendsyssel-recept med blanke midtertværlinje. Bratskovs ene sidefløj går tilbage til omkring 1660, den anden er ombygget i 1820. Den ældst bevarede ligger mod nord. Medens den søndre længe har løsholter både under og over vindueshøjde, har den nordre kun under vinduerne. Dokker er alene anvendt i de nederste tværlinje. I den nordre fløj kun en dokke pr. fag, i den søndre to. For oven mellem tagrem og tegltaget er der et profileret hældefag.

Yngst er Birkelses bindingsværksslænger, som de nu står, de er opført efter en brand i 1819. Her deles hvert fag på midten af dokker, og tømmeret er så svært, som det passer sig til en stor herregård. Meget spændende er afbyggergården Christiansmindes avlsgård. Den hørte under Børglum Kloster, men er nu skilt fra. Laden har ind mod gårdspladsen bindingsværkssvæg, hvor tværlinjerne er meget afvekslende. Højden er betydelig, og der er fire tværlinje i hvert fag,

Bindingsværksfløjene fra 1819 føjer sig smukt til det grundmurede hovedhus på Birkelse.

men løsholterne sidder mange steder forskudt i forhold til hinanden. Der er anvendt en del ranker – lange stykker skråtømmer – og medens nogle tavler er brede er andre ganske smalle. Tavlene er hvidkalkede, medens tømmeret er rødt afstolpet. I dag har huset eternit-tag. Denne lade er opført så sent som omkring 1850, hvilket ikke forhindrer, at den er blevet en af landets mest festlige bindingsværksbygninger.

I byerne nord for Limfjorden er der ikke særlig mange bindingsværkshuse,

og ingen af dem er så magtfulde, som vi finder – eller rettere – engang kunne finde dem i stort tal i byer som Aalborg og Randers.

At mange bindingsværkshuse er forsvundet i Skagen, kan man utvivlsomt takke det barske vejr for, og kun meget få af dem har klaret sig helskindet igennem. Det almindeligste er, at der står en enkelt ydervæg i bindingsværk tilbage, medens resten har måttet erstattes af grundmur. Vi har allerede set på det bræddebeklædte bindingsværk, hvad

Christiansmindes fornøjelige avlsgård med nyere bindingsværk, hvis store afveksling i fagene giver en såre dekorativ virkning.

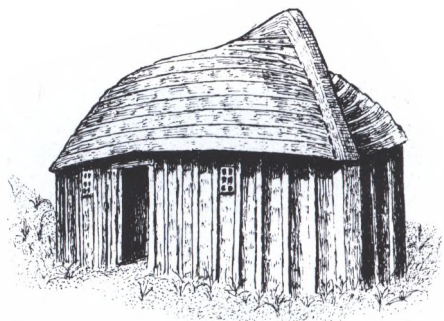
Det er ikke mange bindingsværkshuse i Skagen, der endnu er fuldt bevarede, men sine steder står en langside tilbage, som i dette hus fra 1700-årene, – og det er ikke fattigt bindingsværk.

der ellers resterer er altsammen med tavlene udmuret med brændte teglsten. Det såkaldte Krøyers hus Sct. Laurentii-vej 148 er fra forrige århundrede, det er en del af en gammel landbrugsejendom, der siden er bygget om i det indre. I den ene ende er huset med almindeligt bindingsværk, i den anden er det bræddebeklædt. Tømmeret er mådeligt svært og ikke anvendt i store mængder.

Et såre stateligt – omend ikke helt igennem gammelt anlæg – er Tuxens villa på Tuxens Allé. Det består af tre fløje, hvoraf sydfløjen er fra 1833. 1834 kom vestfløjen til og i 1842 østfløjen. Ikke mindst østlængen er med kraftigt og rigt tømmer. Der er gennemstukne bjælker og mange dokker. En del af tømmeret er iøvrigt genanvendt fra ophuggede vrage, og sydfløjen hentedes et andet sted i byen, hvor man ikke længere havde brug for den. Der blev en del tømmer til overs, fordi man ikke genopførte den i helt de samme dimensio-

ner, som den oprindelig havde haft, og det blev så sat i østfløjen.

Indtil 1842 var hele anlægget strå-tækt, men herefter valgte man at lade det teglhænge. Det var i 1901, gården erhvervedes af professor Laurits Tuxen, og han lod den ombygge året efter. Tegningerne til anlægget var af arkitekten Torvald Jørgensen, og hvad man

Gammelt, desværre nu forsvundet bådhus fra Skagen. Væggene var beklædt med brædder sat én på to.

Provstegården i Hjørring, – et stort anlagt klassicistisk hus med udhuse. Hovedbygningen er fra 1773-74.

end ellers kan mene om sådanne ombygninger fra den tid, så havde man hér virkelig heldet med sig, for med det to-etagers hus, der sattes i hjørnet mellem vinkelfløjene, opnåedes der ikke blot en pragtfuld udsigt for husets beboere, men tillige fik anlægget en festivitet, som sætter det i absolut særklasse. Foran det korte hjørnehus er der et lille udskud, – en tåsk, med den dejligste klassicistiske hoveddør. Det er mod gårdspladsen, anlægget manifesterer sig i bindingsværk. På ydersiderne er der fortrinsvis grundmur.

Netop i forbindelse med Skagen vil det være rimeligt at se på en bestemt type småskure, som engang var meget almindelige: Spændhuse, hvilket i realiteten vil sige tage, der var stillet på jorden, kendte man nok nordenfjords, men de synes ikke at have været så almindelige her som de var længere nede i Jylland. Derimod havde man et væld af bådhuse, hvilket vil sige nogle vægge over hvilket en gammel båd med bunden i vejret var sat som tag.

Det skete ofte, at der drev både af moderat størrelse ind på kysten efter forlis, ligesom de fiskerbåde, man selv havde sejlet rundt i, efterhånden kunne blive så møre i bunden, at man ikke var rigtig tryk ved fortsat sejlads.

Der var sådan set ingen grund til at hugge alle disse udmærkede både op, når man havde brug for skure til fiskegarn, tjære, redskaber o.s.v., og hvis sprækkerne i dem stoppedes ud med værk og beg, og de derefter holdtes godt vedlige med tjæring, kunne de fungere som tag i mange herrens år. I dag er der ikke mange tilbage, men Skagen er et af stederne, hvor de endnu kan ses.

Hjørring har vel ikke meget gammelt bindingsværk tilbage, dog er der den gamle provstegård, hvis forhus er fra 1773-74. Den er et virkelig flot bindingsværksanlæg med sidehuse, der opførtes som lade og stald i begyndelsen af forrige århundrede. Tømmeret er svært og ret tæt, og der er ikke sparet på »fyldtømmeret«.

Frederikshavn har den meget idylli-

Et par bindingsværkshuse er, hvad der i dag står tilbage af den engang så righoldige bestand af bindingsværksbygninger i Fiskerklyngen i Frederikshavn.

ske »Fiskerklynge« at byde på, og den ældste meddelelse, man har om denne bebyggelse, går tilbage til 1568. Ingen af de nu stående huse er så gamle, dog ligger der i Strandgade 6 et hus, der med sikkerhed kan føres tilbage til tiden før 1800. Det har nu grundmurede gavle. Bindingsværket er enkelt og fagene ret brede, det ser dog ikke så voldsomt ud, fordi der midtvejs mellem stolperne er sat dokker. Det er stolperne, der bærer husets tagkonstruktion. Derfor har man roligt kunnet skære dokkerne over, og det har man gjort, da man engang på et senere tidspunkt fandt, at huset burde have større vinduer, end det oprindeligt havde haft. At man samtidig skar løsholterne over, så forbindelsen mellem stolperne blev brudt, var måske nok en mere dristig affære, for derved gjordes

huset meget følsomt over for sidepres. Man har vel ment, at det nok gik an, fordi huset havde fået grundmurede gavle, som er mere stive, og fordi det ligger og putter sig i en husrække i en gade.

Vinduerne er sat i præcis, hvor man havde brug for dem. De tager ikke det fjerneste hensyn til præsentationen af facaden. Nogle sidder midt i et kors af tømmerstykker, andre forskudt for midten. Grunden til, at man bør vise et sådant hus megen interesse er, at Fiskerklyngen oprindeligt var en landsby uden for Frederikshavn, og at husene dér var, som man havde dem på landet på egnen.

Huset har gennemstukne bjælker, tømmeret er sorttjæret, og tavlene står gule. Soklen af teglsten er ligeledes tjæ-

Sæbys vandmølle fra 1710 med bindingsværket hvilende på en vældig kampestenssokkel.

ret, og taget er uden rende, så vandet drypper lige ned når det regner. For at det ikke skal sive ned i grunden og gøre den fugtig, er der en brolægning, som skræner stejlt ned fra soklen og leder vandet væk.

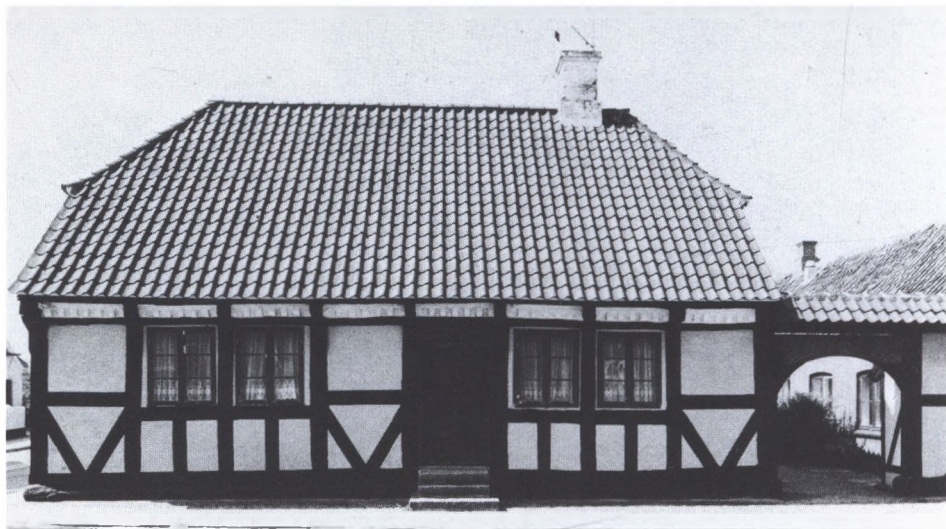
Nabohuset, der ligger med gavlen mod gaden, er også af bindingsværk, men mere spartansk. Her er bindingsværksgavlen stadig intakt. Det er et ret sent byggeri, – vel fra midten af forrige århundrede, og bjælkerne ligger oven på tagremmen. Begge husene har sadeltage med tegl, og med kalkede kantfuger. – Dette er desværre, hvad der i dag resterer af Fiskerklyngens engang så talrige bindingsværkshuse.

Sæby er utvivlsomt den bedst hjulpede af Vendsyssels købstæder når talen er om bindingsværk. Ved åen ligger den gamle vandmølle fra 1710 på en høj sokkel af kampesten. De er tilhugne, men ikke kvaderdannede, og de kalkede fuger får det hele til at fremtræde med

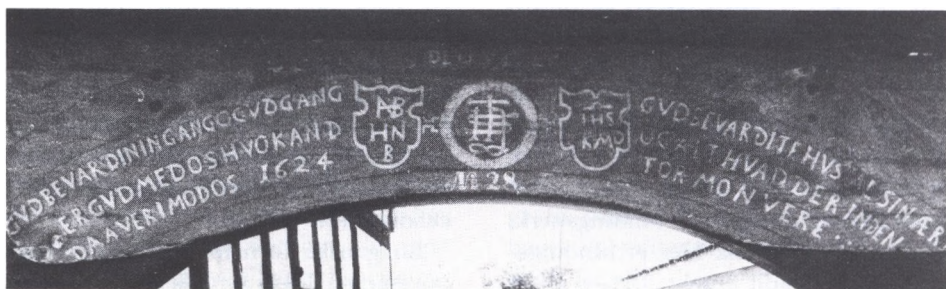
et væld af spændende linjeforløb. Hovedhuset er uden fodrem. Stolperne vokser direkte op fra soklen, hvorimod en lav udløberfløj har fodrem. Det store bindingsværkshus er to stokværk højt, og der er bræddeklædte, rødmaledede tavltrekanter, medens tømmeret ellers er sorttjæret.

En ganske fornem bygning er også borgmester Hans Grams gård i Algade. Den bærer på en porthammer årstallet 1624. Ligeledes konsul Ørums gård fra 1700-årene, som i dag rummer byens museum, er et smukt bindingsværkshus. Fælles for Sæbys gamle bindingsværkshuse er, at tømmeret er rigeligt og kraftigt. Det er givet, at man her har mærket meget lidt til den skovfattigdom, der ellers satte sit præg på så meget af Vendsyssels byggeri.

Læsø lægges som regel ind under det nordensfjordske område, hvad angår bygningskultur, men egentlig er dette

Borgmester Hans Grams gård i Sæby opførtes allerede i 1624. I hældefaget under taget er der en tandsnit-frise frembragt af mursten.

Porthammeren fra Hans Grams gård.

ikke ganske heldigt, fordi der i mange måder byggedes helt anderledes på Læsø end på fastlandet. Udskudshuse synes man således ikke at have kendt. Ydervæggene er bærende, og tagene er spærtage med tang som tækkemateriale. – Det brugtes ej heller på fastlandet.

Medens et tag tækt med strå, rør eller lyng er ret let, er tangtaget, som kan være mellem 1 og 2 meter tykt, overmåde tungt. I realiteten kan det ligge i

århundreder, hvis det bliver passet, hvilket vil sige, at der lægges ny tang på, når den gamle er blevet for flosset. Men der skal ikke tækkes om, blot lægges et friskt lag uden på hvad der i forvejen måtte ligge.

Da der ikke er nogen højrem eller nogle suler i huset, må ydervæggene alene klare det vældige tryk, og tømmeret på Læsø har ofte været fyrretømmer i stedet for eg. Tilmed kan det ikke

Konsul Ørums gård i Sæby er i dag museum.

siges, at tømmeret er særlig svært end-sige meget rigt: Der mangler fodtømmer, stolpefagene er brede, men der er gerne løsholter, og under vinduerne står der dokker. Alt ialt må det undre, at husene har haft så lang en levetid, som mange af dem vitterligt har, og at de er ved at forsvinde nu, skyldes snarere at man har tabt interessen for dem, end at de var ved at falde sammen.

På Læsø har man sent kunnet iagttage det fænomen, at der i nogle af bindingsværkets tavler sad bulfjæle. Det var en byggemåde, som forhen var almindelig i Østjylland. På Frilandsmuseet i Sorgenfri sidder der således nogle bulfjæle tilbage i nogle af nordsidens tavler, på den læsøgård, man har genopstillet.

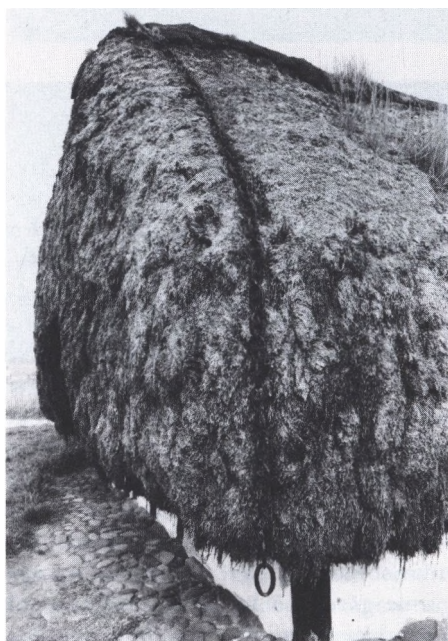
Når bygningstømmeret i gamle læsøgårde ofte var fyr, skyldtes det, at man på øen i gammel tid havde den prægtig-

ste fyrreskov. Den fik sit knæk, da Frederik II. fik den idé, at Danmark burde være selvforsynende med salt og derfor lod havsalt syde på Læsø. Det viste sig, at processen krævede så meget brændsel, at skoven blev skamhugget, og produktionen måtte ret snart indstilles. Hvad der stod tilbage blev siden hugget ned til brændsel, skibstømmer og til at sætte i huse. Her som i så mange andre kystegne har man også i vidt omfang gjort kraftig brug af vragtømmer.

Selvom tangtaget vejede til, var det utvivlsomt det, der gjorde, at mange gamle gårde på Læsø bevarede op til vore dage. Det yder nemlig tavlene en fortræffelig beskyttelse. Det var således kun i beboelsesafdelingen, man gjorde noget ud af at hugge nedhængende tang bort, for at man kunne få lys ind ad vinduerne. På avlslængerne fik tangen blot

Museumsgården i Byrum på Læsø har endnu tangtaget i behold, og som det kan ses, hænger taget noget uregelmæssigt ned på væggene. I gavlen er der hugget ud til vinduet.

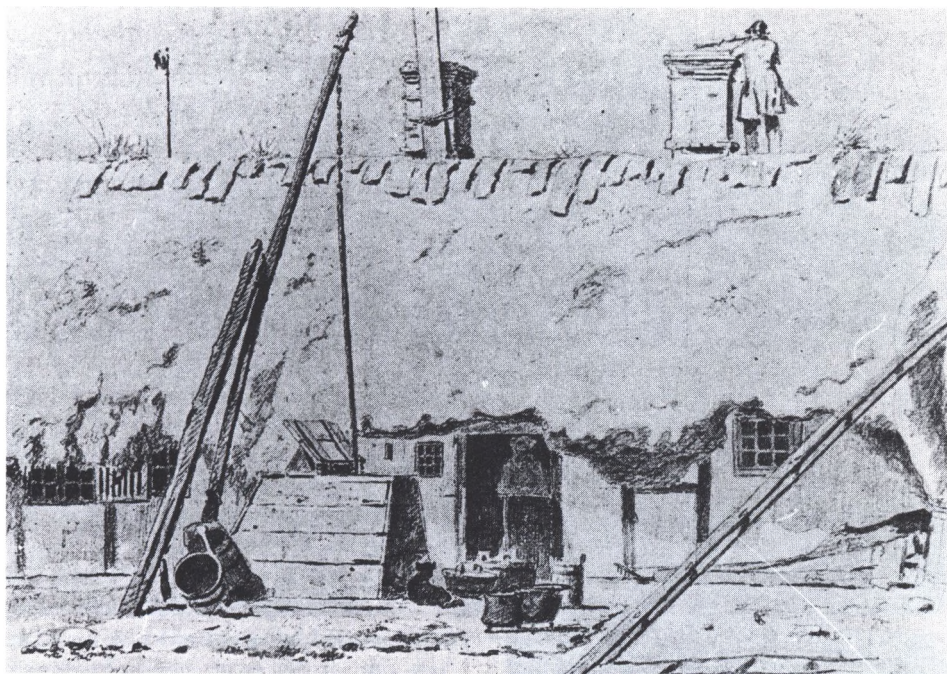

Tangtagene er overmåde tunge, og tømmeret i Læsø-gårdene er ikke særlig svært, så man kan undre sig over, at det overhovedet har formået at bære den store vægt. Her er der lagt en gammel ankerkæde over gavlen for at holde på tangen. Frielandsmuseet i Sorgenfri.

lov til at hænge ned foran væggene, – undertiden næsten til jorden. Og tangen havde det ikke med at rådne, så disse »gardiner« kunne holde i mangfoldige år. De brød vinden, og de ledte vandet, der sivede fra taget ned i jorden et godt stykke fra væggene.

Enkeltgårde var meget almindelige på Læsø i gammel tid, og det var parallelgårde iøvrigt også, men efterhånden voksede der gerne nogle flere fløje ud på anlægget.

Det kan også gerne være, at Læsøs meget specielle sociale status har betydet noget for gårdenes bevarelse: Læsø var nemlig kvindernes ø. Det var dem, der drev landbruget, sørgede for husførelsen og alt muligt andet. Mændene var søfarende, og når de undertiden kom hjem på besøg, betragtedes de nærmest som gæster i deres eget hjem. De kunne ikke tillade sig at blande sig i kvindernes virke, og derfor fik de ejheller den store indflydelse på, hvordan gårdene skulle se ud. Om det derfor skyldes kvindelig konservatisme eller

Gammel tegning af Læsø-gård, hvor det brede tangtag bruges som udsigtsplatform, og skorstenen tjener som støtte for den lange søkkert.

mangel på arbejdskraft, er vanskeligt at sige, men det var næsten utænkeligt, at gamle huse blev revet ned.

Når et stuehus efterhånden var blevet så alderstegent, at det ikke længere kunne leve op til de krav til beboelighed, som der måtte stilles, blev der godtnok bygget et nyt stuehus – et »istræk« – men man rev ikke det andet ned, som man ellers gjorde det alle andre steder. Det fandt anvendelse som udhus. Og hvis et udhus begyndte at synke sammen, skubbede man ikke til de hældende vægge. Tværtimod stivede man dem af det bedste man kunne, og styrtede endelig den ene ende ned, var der intet til hinder for at bibeholde den anden. Den kunne altid bruges som skur for alskens skrammel. Var man

blot kommet igang med en organiseret bondegårdsundersøgelse og bevarelse halvhundrede år, før det skete, havde Læsø været en sand guldgrube, for mange af husene gik tilbage til renæssancen. Det gjorde iøvrigt også den statelige, ja, dronningeagtige folke dragt, som kvinderne bar. – En af de prægtigste folkedragter i hele Europa, – glimtende af dragtsølv i overdådige mængder. – Jo, det var nok konservatisme af den allerbedste slags.

Parallelgårde ses ikke mere på Læsø, og selv de forhen så almindelige T- og vinkelformede huse er det skralt med. Helt op i dette århundrede var det normalt, at husene ikke havde nogen skorsten, men en lyre i taget, hvorigennem røgen fra ildstedet drev ud. Man var

Læsøgaard tegnet af P.C. Skovgaard i 1849. Nu i Kobberstiksamlingen. De to gavle har nedhængende tangtag, den tredje har bræddeklædt gavltrekan.

I egne, hvor der blev drevet fiskeri, som på Læsø, hændte det, at der lagdes et gammelt fiskenet over taget, for at holde lidt på det flyvske materiale. Det er sket på Hjemstavnsgården i Byrum. Ud over denne herlighed har taget en rig flora og fauna. Der ruger bl.a. gravænder i det, og det er nu så hyggeligt.

ikke bange for, at der skulle gå ild i taget, for tangen er meget tungt antændelig.

For det meste hænger tangtaget ned og dækker gavltrekanen, uden at man kan tale om, at det er et egentligt valmtag. Ind i tagskægget er der så gerne hugget en niche, i hvis bund man finder et vindue. Læsøboerne har imidlertid også betjent sig af bræddeklædte gavltrekanter, det forekom vist mest i lader og var måske dér den mest fornuftige løsning, fordi tangtaget ville gøre det vanskeligt at åbne ladeporten i gavlen. Det kan imidlertid også tænkes, at man har benyttet sig af en sådan gavl på huse, hvor det var muligt, at man med tiden ville bygge til, for at gribe ind i en tangtækt husende må have været en meget vanskelig sag. Med høj gavltrekan kunne der blot bygges videre ud.

Når hovedparten af de gamle tangtækte gårde er forsvundet fra øen i vore dage, skyldes det ikke alene, at det har været noget besværligt at lægge disse tage, og at folk i nyere tid har fundet dem upraktiske, men også den kendsgerning, at den specielle tang, som skal

De fleste steder i Himmerland har man sparet fodtømmeret. Stolperne står direkte på syldstenene som i dette hus fra Mou.

bruges, i dag næsten ikke er til at skaffe i større mængder.

Karakteristisk for de gamle tangtage er, at der gerne ligger ankerkæder over dem ved gavlene. Det er for at holde tangen på plads, når det blæser. Et rigtig gammelt tag, der mange gange har fået tilført frisk tang, kan blive så bredt i rygningen, at man kan spadserere på den. Forhen brugte læsøboerne gerne et sådant tag som udsigtsplatform, når man skulle orientere sig om, hvad der foregik på havet.

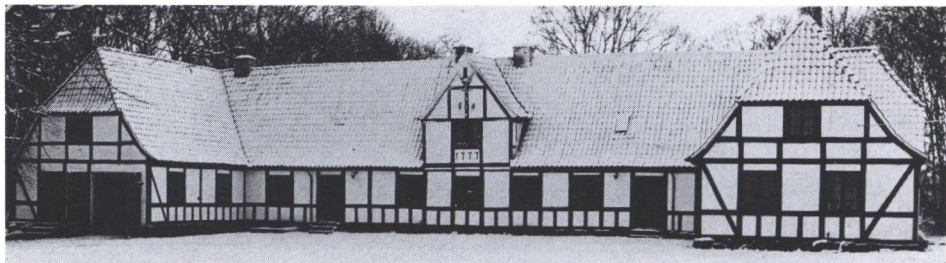
Tangtagene har en rig flora og et rigt dyreliv. Det er ikke alene mus og rotter, der slår sig ned i det tykke dække, det bruges også som rugeplads af forskellige fugle, bl.a. spurv, gravand og efter sigende tillige af digesvale, stær og forskellige mejser.

Læsøgårdene har – bortset fra som-

merens vegetation i de sølvgrå tangtage, ikke været farvestrålende: Tømmeret var altid sorttjæret, og til døre og vinduer brugtes grøn maling.

Om lægningen af Læsø-tage se iøvrigt »Gammelt dansk bindingsværk« s. 151 f.

Himmerland er et område med markante afgrænsninger: Mod øst ligger Kattegat, mod nord og vest Limfjorden med udløberen Hjarbæk Fjord, og i syd er grænseskellet Skals å og Mariager fjord. Kun på et ganske smalt område er adgangen til Himmerland uden naturlige forhindringer. At himmerboerne er højst selvstændige mennesker bekræftes af såvel historiske kendsgerninger som af sagn og overleveringer. Derfor kunne man vel egentlig vente, at området også bød på en meget selvstændig byggekultur, men dette er ikke tilfældet. Man har

Råkildegårds hovedbygning fra 1777 er et smukt eksempel på bindingsværk i det centrale Himmerland.

haft højremshuse, sulehuse og huse med spærtag ganske som i de omkringliggende områder, og der er ingen fast egns-type. Man har bygget forskelligt i den vestlige og den østlige del. Sulehusene var koncentreret i det sydvestlige område, – altså op mod Salling, hvor sulehusene altid var mange.

Der er store skovområder i Midt- og Østhimmerland, hvilket naturligvis stemmer forventningerne, om også at finde meget og rigt bindingsværk, højt. Også hér skuffes vi imidlertid: Der er

lidt landbindingsværk i de centrale egne omkring Rold. Ellers er det hovedsageligt i det sydøstre hjørne helt ud mod Kattegat, der stadig er mest at finde. Himmerland har næppe i nyere tid været så velforsynet med bindingsværk, som man skulle forvente, og i dette århundrede er meget af det, der ellers var bevaret, forsvundet.

Bindingsværket i Himmerland har knapt været så rigt, som det kan findes i det sydligere Ommersyssel. Tømmeret, der brugtes, var for det meste spinklere. Der er fortrinsvis arbejdet med ret brede fag, og skråbånd eller ranker ses sjældent undtagen i det større byggeri, hvor der f.eks. kan være anbragt stormbånd i hushjørnerne og støttende mod hjørnestolpen samt ved en portgenemkørsel. I bøndernes bygninger er skråtømmer ikke almindeligt, dog kan det ske, at der er korte skråbånd for oven i endefagene mellem stolpe og gavlbjælke samt måske mellem stolpe og tagrem.

Fodtømmer har man de fleste steder sparet, og stolperne hviler direkte på syldens sten. Muligvis har man dér en forklaring på, at så meget himmerlandsk bindingsværk er forsvundet. Grunden er nemlig ikke alle steder lige stabil, og når sylden derfor sætter sig, er

Hus i Als med den typiske himmerlandske gavlbjælke og tag. – Her er der endda en luge i midten.

Stuehus fra 1640 i Als, – engang del af en meget fin, desværre nu ellers nedrevet bondegård.

der intet fodtømmer til at holde sammen på sagerne: Stolperne synker med ned, og tømmeret har ikke været tilstrækkelig svært eller rigeligt anvendt til, at konstruktionerne højere oppe var mere eller mindre selv bærende. Et anlæg som det smukke trefløjede Buderupholm ved Lindenberg å, blev opført i 1731. Allerede i 1795 var den samtidige ladegård i en så ringe forfatning, at den måtte rives ned og erstattes af en ny, og der måtte samtidig udføres reparationer på hovedbygningen. Sætningerne fortsatte imidlertid, og i 1828 måtte hovedbygningen underkastes en gennemgribende restaurering, hvorved der nogle steder indsattes fodtømmer. 100 år senere var det galt igen, og i 1933 måtte der ligeledes gøres noget ved huset, som også i den nyeste tid er blevet væsentligt udbedret. .

Forhen, hvor brændte teglsten ikke var noget, som hvermand havde råd til at sætte i sit hus, var bindingsværk med lerklinede tavls også almindeligt i Himmerland, det opsattes – som andre steder – på vendreværk, hvilket er ris eller halmbånd flettet om lodrette staver – støjler.

I Himmerland fulgte man den nørrejydske skik med at ælte tørret kogødding i leret. Her skal grunden have været, at det hindrede leret i at pakke for meget under tørringen, så der kom skrumperevner, og fordi det gav rare, tørre vægge.

Så vidt det kan skønnes ud fra det – ikke særlig righoldige – bevarede materiale, har man i bøndernes bygninger hverken brugt de høje gavltrekanter, evt. beklædt med brædder, eller halvvalm i Himmerland. Halvvalm var det almin-

Et smukt hus i Helberskov. Her er stråtaget bevaret, hvilket ofte ses på stuehuse, medens avlsbygningerne gerne har fået bliktag.

Almindeligvis fremtræder bindingsværkshusene i Himmerland med sort afstolpet tømmer, det gør også dette ejendommelige hus på Gammel Wifertsholm. Det er en vandmølle, og skovhjul og hele maskineriet er inde i huset. Desværre kan der ikke længere tilføres det nødvendige vand, men det er også det eneste, der mangler.

deligste, og mellem gavlbjælken og taget er der gerne indsat et eller to små vinduer, som giver lys på loftet. I stedet for vinduer kan der være luger, som jo unægteligt var mindre sarte end vinduer, men som også gav træk, når man skulle åbne dem for at få lys.

Et ganske interessant træk har man kunnet konstatere i et gammelt hus i Als. Det er opført i 1640, men i tidens løb er det blevet forandret en del. Oprindeligt var det stuehus i en meget smuk bindingsværksgård, hvis øvrige længer imidlertid nu er forsvundet.

Dette hus havde lyre i taget. Som så mange andre steder havde man nemlig godtnok en skorsten over ildstedet til at tage røgen, men den endte blindt på loftet, og formålet med dens tilstedeværelse var alene at give røgen tilstrækkelig opdrift til, at man slap af med den. Fra loftet måtte den så søge ud gennem

Hovedbygningen af Als præstegård tjener i dag som ramme om egnsmuseet. Netop i det beskedne sydøstre hjørne af Himmerland kan der optræde kragtræer, der i deres udformning afviger en del fra kragtræer i de øvrige af landets egne, da de er udsavel af rundlømmer og ikke kløvede op i egetræ.

På et af vore fineste bindingsværkshuse kan man overhovedet ikke se bindingsværket udefra og kun enkelte steder inde. Det er Jørgen Lykkes Lerkensfeldt fra 1555. Oprindeligt var det tænkt som et hus af gotisk type med højstolper, men så ombestemte man sig og skalmurede hele herligheden. Det gotiske hus er dog stadig intakt inde bag skallen.

I gavlen og på den ene langside er Randrup stadig et hus fra midten af 1500-årene med knægte og udkragende gavltrekant.

lyrehullet. Nu kunne der imidlertid meget vel ske det – især under blæsevejr – at røgen ikke så let slap ud via lyren. Den blev så i stedet afkølet inde på loftet og sank ned, hvad der selvsagt var såre ubehageligt.

I huset i Als havde man ordnet sig således, at røgen allene ikke kom ind i beboelsesafdelingen fra køkkenregionerne. Bindingsværksskillevæggen, som ellers normalt slutter ved loftsbjælken, havde fået en overbygning. Den er ganske vist nu forsvundet, men man kan i hanebåndet se huller til støjler. Det vil sige, at væggen er fortsat helt op, og den har haft til formål at spærre røgen ude. Man kalder en sådan spærrevæg for et røgtavl.

Det synes som om man på landet i Himmerland fortrinsvis har valgt at afstolpe tømmeret, så det fremstår sort.

Tavlene har nok de fleste steder været hvide, men også okker forekommer. Herregårde og byhuse kan afvige fra denne praksis: I Aalborg er der ofte rødt tømmer i bindingsværkshuse, og Lynderupgaard har grønt tømmer. Overhvidtet tømmer forekommer ligeledes.

Sammenbyggede fløje har ikke været så almindelige i de himmerlandske gårde. I hvert fald har hovedhuset oftest fået lov til at ligge isoleret, – mere eller mindre tilbagetrukket fra resten af anlægget. Man kunne dog lade taget fortsætte hen over det åbne stykke, hvis dette ikke var for bredt. Man fik så en smøge eller smuge, som var ganske nyttig at have. Man kunne via den komme fra stuehuset over i stalden uden at skulle rigtig udenfor, når vejret var skidt, og hvis man i en hast skulle uden

En længe fra midten af 1500-årene på Voergaard. Der er knægte, og tømmeret er umådelig svært.

for gården, og porten af en eller anden grund var spærret, var smugen ligeledes fortrinlig.

Længerne – og der kunne på større gårde udmærket være 5-6 af dem – lå ofte tilsyneladende tilfældigt i forhold til hinanden, dog gerne med stuehuset anbragt solret, – altså med gavlene i vest og øst.

Hvis nu et par længer var placeret således i forhold til hinanden, at det uden større vanskeligheder lod sig gøre at sætte et hjørne ind mellem dem, blev det gjort uden større hensyntagen til, om vinklen blev stump eller spids. Næste led i udviklingen var at bygge forbindelsesfløje, og det selvgroede anlæg fik på den måde, når alle længer sluttelig var forbundne, et højst uregelmæssigt, men ganske charmerende præg. Måske var det dér, man skulle

finde det specielle i himmerlændingenes bygningsskulptur?

Als præstegård fortæller – som utallige præstegårde herhjemme – en tragedie. Den ganske enestående lade fra 1632 opført af Christen Pedersen Thising, fandt meningsrådet ingen som helst grund til at bevare, og den fornemme højremsbygning har, sammen med de andre gamle avlsbygninger fra 1700-årene, måttet vige for en ny avlsgård, som rejstes i 1954. Kun hovedbygningen fra 1712 står endnu, men den er ikke bolig for præsten. Det er iøvrigt en smuk, enkel bygning, stråttækt og med brede fag. I de nedre tværlinjer er der en dokke i hvert fag, i de øvrige ingen. Tømmeret er temmelig svært, dog intet imod, hvad laden i sin tid kunne opvise. Det var rød fyr og egetømmer, som efter sigende var hentet i Norge, og det frem-

Stuehus i Mejlby med sort tømmer og udmurede, ukalkede tav.

Udhus på Støvringgaard med afvalmet lag.

Hus i Albæk, hvor man har gjort sig den store ulejlighed at male fugerne hvide. Stenene står røde og lømmeret grønt.

gik tydeligt, at det havde været anvendt i en anden bygning, inden det kom til at sidde i laden i Als. – Og da den som nævnt var fra 1632, var det altså tømmer af høj ælde.

I Vive præstegård står endnu en avls-længe, den er fra 1817, har sorttjæret tømmer og okrede tavler.

Himmerland har interessante herregårdshovedbygninger i bindingsværk: Lynderupgaard og Buderupholm er omtalt i »Gammelt dansk bindingsværk«, men der er andre, som ikke er mindre spændende. På den ene af dem ser man iøvrigt slet ikke bindingsværket og har måske aldrig gjort det!

I 1555 lod rigens råd, Jørgen Lykke, Lerkenfeldt opføre ved bygmesteren Matheus Rubensaat. Det skulle i det store hele være et bindingsværkshus, og det byggedes i to stokværk med bindingsværk i den gotiske maner, hvilket vil sige med højstolper fra sokkel til tag.

Huset har imidlertid knapt været færdigt, førend rigens råd omsindede sig og bestemte, at det skulle være et stenhus, hvorpå hele herligheden skalmuredes, hvad man jo uden vanskeligheder kunne gøre, eftersom facaden var ganske glat. Inden i det grundmurede Lerkenfeldt står derfor nu Danmarks eneste anseelige gotiske bindingsværkshus, men bevaret er det altså blevet.

Randrup er også et meget spændende sted med en »italiensk« fløj fra 1840 samt en bindingsværksfløj fra 1550. Den er godt nok gennem tiderne blevet omdannet en del, al den stund, at den noget senere i århundredet fik et rundt tårn mod gårdspladsen og ydermere i 1720 to karnapper med svunget gavl, – en på hver side af tårnet. Samtidig hermed udskiftedes bindingsværket på gårdsiden med grundmur. Den frie gavl og havesiden står dog stadig i bindingsværk, og gavlen krager ud i to tempi,

Ommersyssel er en farveglad egn: På denne smukke og velholdte gård i Østrup er væggenes tavl rødalkede, tømmeret er sort afstolpet, og i portgennemkørslen er tavlene blevet hvidtede, hvad der får det hele til at se så lyst og venligt ud.

ganske som det ses på bybindingsværk. Der er knægte til støtte for bjælkerne, og tavlene er med mønstermuringer. Tømmeret er ikke synderlig svært, – der er anvendt løsholter mellem stolperne, i enkelte tilfælde to løsholter pr. fag, men dokker forekommer ikke, og der er kun enkelte stykker skråbånd i gavlens ud-kragende partier. Der er brugt fodtømmer.

Nogenlunde jævndrende med Randerup er en stump længe på Voergaard ikke langt derfra, men hvor tømmeret på Randerup er ret spinkelt, er det enormt svært på Voergaard, – tykkelsen på stolperne er ca. 40 cm. Denne fløj er resten af et større anlæg, som Jens Kaas

lod opføre i årene mellem 1550-75. Resten af gården er fra 1770-erne. Den lange hovedlænge har et korshus ud mod gårdspladsen, og der er skråbånd – halvranker – i hushjørnerne. Den nyere del er uden knægte. Meget af bindingsværket her er malet staffage.

På Refsnæs står en bindingsværkslade fra 1612, den er ikke færre end 100 m lang og af kraftigt, men ikke meget tætstillet tømmer. Avlsgården har også andre bindingsværksbygninger. Mølgaard har ligeledes bindingsværk, nemlig hovedbygningen fra slutningen af 1700-årene.

Noget af Klarupgaards hovedbygning er i bindingsværk og fra 1700-årene.

Miniaturehus under Støvringgaard med brunt afstolpet tømmer og okrede tavl. Bindingsværket er enkelt, men tømmeret svært.

I Lem nord for Randers, er der endnu bevaret gode bindingsværkshuse, bl.a. dette lille materialhus ved kirken. Det har sort afstolpet tømmer, røde tavl, og gavlens er bræddeklædt.

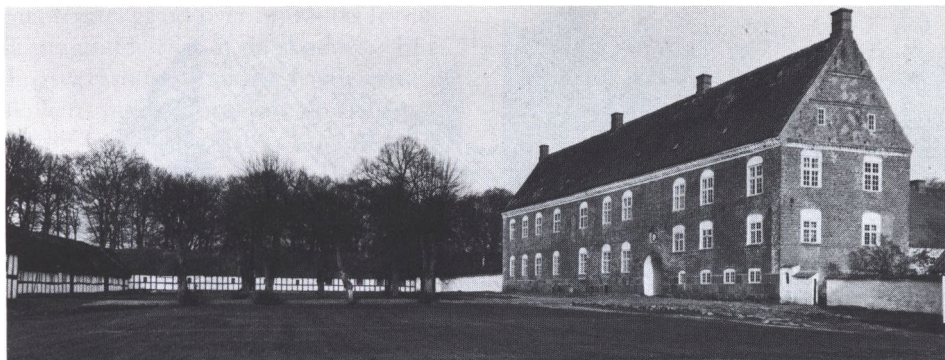
Stor gård i Vestrup med naglemønster i portfløjene.

Man véd ikke nøje hvornår i århundredet den er bygget, men de gennemstukne bjælkehoveder gør det sandsynligt, at vi skal ned omkring midten af århundredet, måske tidligere. Tømme-

ret er ikke overmåde svært, og fagene er brede. I samtlige de nedre tavler er der dokker, og der er løsholter både under og et godt stykke over vinduerne. Omkring midten af huset er der en tre fag

Porthammeren fra den flotte agerumslade til Als præstegård, der blev nedtaget i 1950-erne og nu er genrejst på Hjerl Hede. Se s. 8 og s. 43.

Trudsholm med dens herlige bindingsværks-avlsgård fra 1720-erne.

bred gavlkvist. Et ejendommeligt træk ved huset er nogle ret lange skråbånd i enkelte af midtertavlene. De går fra et nedre hjørne mellem stolpe og løsholt til et øvre hjørne mellem næste stolpe og et løsholt. Funktionen er gædefuld, og den uregelmæssige placering udelukker, at de kan være indsat af dekorationsmæssige årsager.

På den lille herregård Hessel, som nu er landbrugsmuseum, er også noget af bygningerne af bindingsværk.

Det sidste område er Ommersyssel. Her begynder bindingsværket at blive rigere, og tømmeret er sværere, og langt flere af husene er udstyret med fodtømmer. Man har betjent sig af spærtage. Der er mestendels tale om meget regulært bindingsværk uden mange pynteled, almindeligvis kun en enkelt række løsholter under vinduerne, og mellem hvert af stolpefagene dokker fra grund til tagrem. Skråtømmer har man ikke været meget for.

Stråtagene er ofte med valm, det kan være halvvalm på hovedhuset og helvalm på udhusene, og der er ofte tag-skægskviste over stuehusets indgangs-

døre. Medens avlslængerne på større gårde gerne er sammenbyggede, ligger stuehuset lige så ofte for sig selv, omend afstanden fra det og til avlslængerne sjældent er den store.

En lidt usædvanlig sammensætning: Gråstensgavl med kløvede sten og langsides i Bindingsværk. Støvring ved Randers.

Et af Mariagers hyggelige bindingsværkshuse. Byen er rig på fortrinlige, men enkle huse fra anden halvdel af 1700-tallet og første halvdel af forrige århundrede.

Desværre ser man det i dag så sjældent, fordi det er et forfærdeligt arbejde at udføre kunststykket, men prægtigt tager det sig ud, når tavlene er udmurede med brændte teglsten, og fugerne mellem disse sirligt er trukket op med hvidt.

Tømmeret kan være grønmalet, tavlene røde og med en hvid kanstribe mellem det grønne og det røde. Er det gamle stråtag så ligeledes bevaret, ser det utrolig godt og festligt ud. Alt ialt er det en farveglad egn: Tømmeret er – foruden grønt – sorttjæret eller malet brunt, tavlene kan være hvide, gule eller røde og kantstriberne hvide eller grå. Til sokler kan tjære eller grå farve bruges, – der er simpelthen tænkt på det hele. Ligeledes forekommer det, at me-

dens ydervæggene står i f.eks. rødt og grønt, er portgennemkørslen, hvor der jo falder skygge, hvidkalket.

Den herlige avlsgård på Trudsholm er omtalt i »Gammelt dansk bindingsværk«, men også på Støvringgaard på nordsiden af Randers fjord er der bevarede dele af ladegårdens bindingsværk fra 1600-årene. Iøvrigt må det anbefales at læse bogen »Mellemjydsk bindingsværk«, da bindingsværket i Ommersystemet i mangt og meget er som resten af det østjydske.

Såvel Mariager som Aalborg har endnu nogle fine gamle bindingsværkshuse. Det gælder også i nogen grad for Randers og Hobro, men desværre må det siges, at det – bortset fra Mariager – er

gået frygteligt ud over områdets forhen så pragtfulde skat af de skønneste bindingsværkshuse. Randers havde et væld af dem, og Aalborg var Nordeuropas rigeste bindingsværksby. Kun såre beskedne rester er nu tilbage. Dem må vi så glæde os over og hæge om, for det nytter som bekendt ikke at græde over spildt mælk. Mere om købstadshuse kan iøvrigt læses i »Gammelt dansk bindingsværk«.

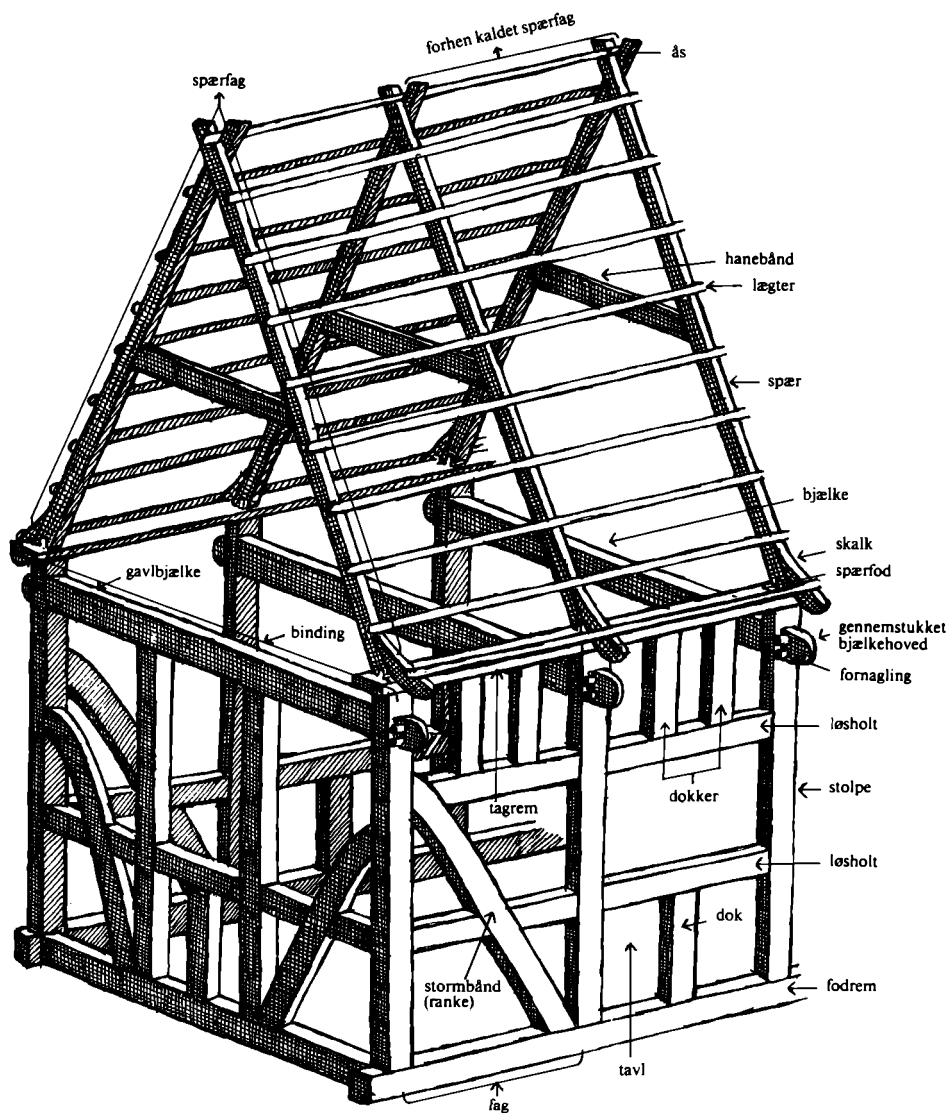
En af Aalborgs tilbageblevne bindingsværksgårde, den kaldes »Hamborggården«, er hele tre stokværk høj og opført omkring 1616. Der er sidelænger fra 1600 og fra 1580-90.

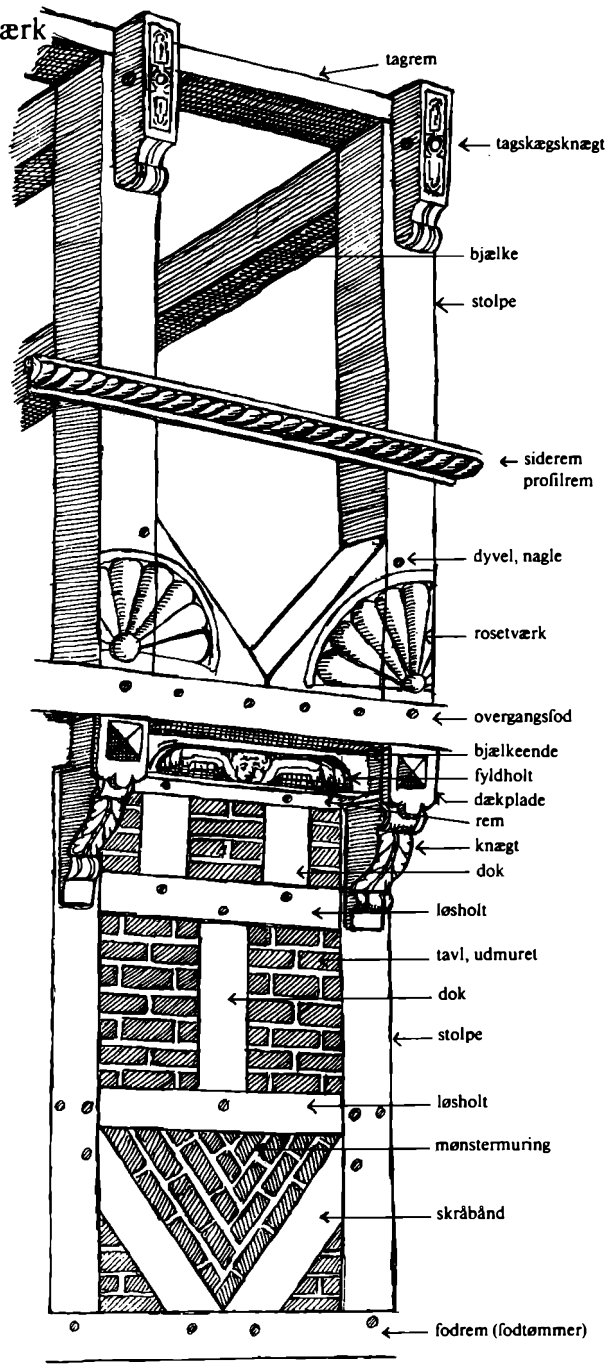
Denne prægtige række af sammenbyggede håndværkerboder stammer fra Rosengade i Randers, hvor de opførtes i det herrens år 1741. Som så meget andet gammelt Randers-bindingsværk måtte de vige for nye byggerier, og omkring 1930 flyttedes de til Den gamle By i Aarhus. Det viste sig, at praktisk talt intet var ændret ved dem siden opførelsen. Boderne – også kaldet renteboder – er et glimrende eksempel på, hvordan man i en by kunne følge et stærkt skrånende terræn.

Oversigtsbillede

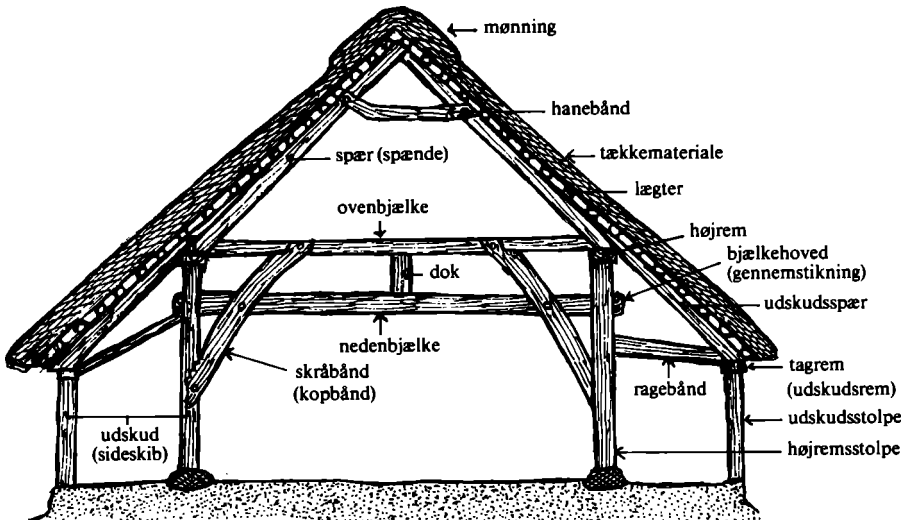
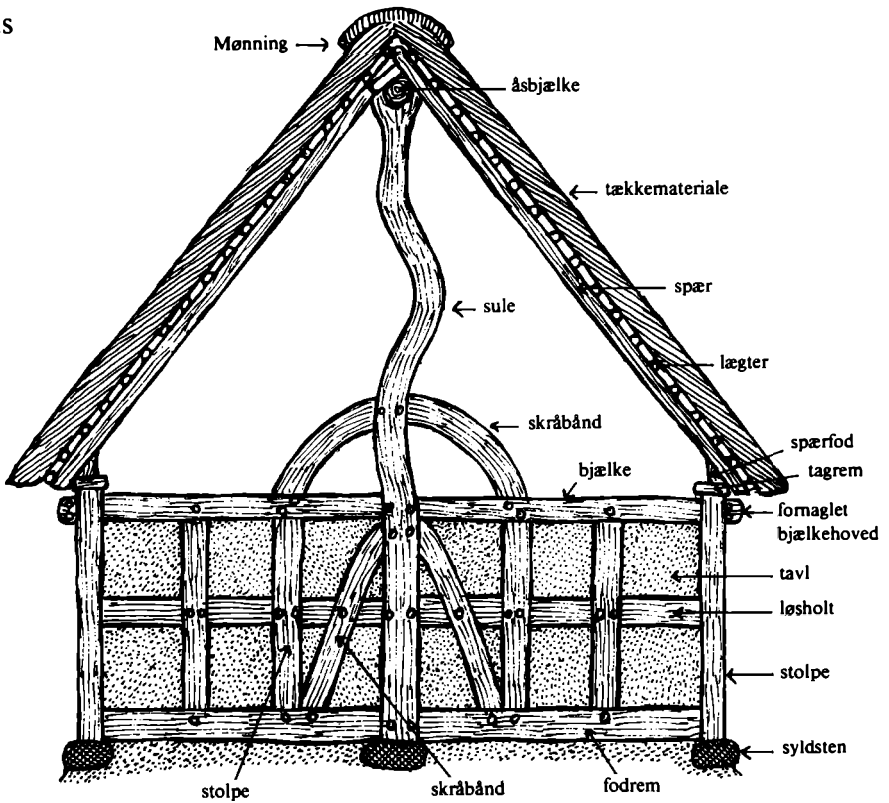
Bindingsværkshus med spærtag

Bybindingsværk

Sulehus

Højremshus. – Gården fra Vinkel på Hjerl Hede.

Tømmerteknik

Fældning af træerne fandt sted med økser. Stammerne kløvedes indtil 1700-årene op ved hjælp af kiler. Først senere begyndte man at save planker etc. ud af stammerne. Det skete over en savgrav, hvor en mand stod nede i graven og en anden oven på stammen, og de trak så en bred sav gennem træet.

Tømmeret tildannedes med økse: Det renhuggedes og afligedes med en bredbil, der har et meget bredt blad og et lidt skråtstillet skaft. Ved hjælp af denne økse af-

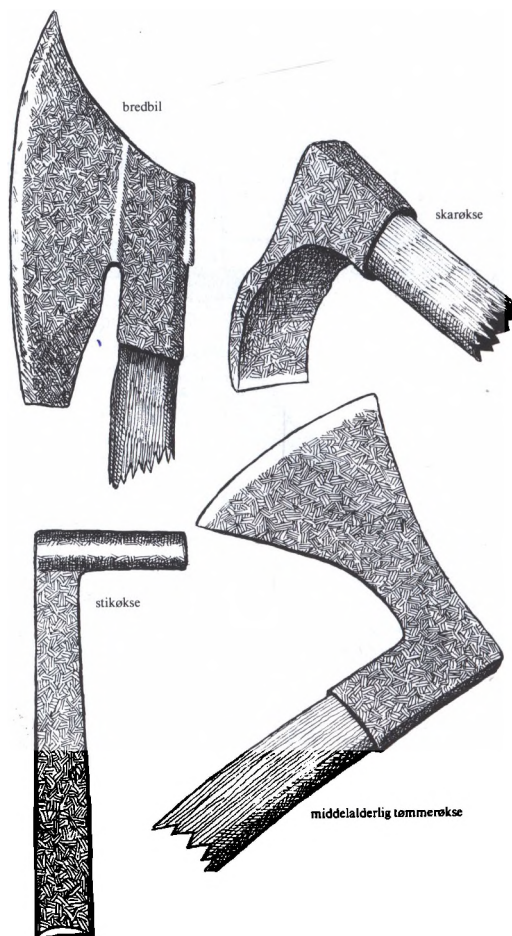
barkedes og afspånedes stammen, til den f. eks. fik den firkantede form, som skulle bruges til en stolpe.

Til planering af flader og udhugning af større partier betjente man sig af en økse med tværstillet blad, også kaldet en tvær- eller skarøkse, og finere tilretning af tap- huller etc. fandt sted med en stikøkse, der mest af alt minder om et stemmejern med et vinkelstillet kort skaft.

I middelalderen havde man ofte kombinationsøkser, der brugtes til både træfældning og afretning af tømmeret.

Huller til dyvler bores i træet.

Tømmerøkser

SlægtsBiblioteket

1 5 2 1 1 9

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskere Bibliotek